

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ

Dětská práce v Indii

Child labour in India

Student: Michaela Waszutová

Vedoucí bakalářské práce: Ing. Michaela Tichá

Ostrava 2012

Zadání bakalářské práce

Student: **Michaela Waszutová**
Studijní program: B6202 Hospodářská politika a správa
Studijní obor: 6202R027 Národní hospodářství
Téma: Dětská práce v Indii
Child Labour in India

Zásady pro vypracování:

1. Úvod
 2. Dětská práce – teoretická východiska
 3. Trh práce Indie
 4. Vliv ekonomické krize na dětskou práci
 5. Závěr
- Seznam použité literatury
Seznam zkratk
Prohlášení o využití výsledků bakalářské práce
Seznam příloh
Přílohy

Seznam doporučené odborné literatury:


HINDMAN, Hugh D., ed. *The world of child labour: an historical and regional survey*. New York: ME Sharpe, 2009. ISBN 9780765617071.
CHANDHOKE, Neera a Praveen PRIYADARSHI. *Contemporary India: Economy, Society, Politics*. New Delhi: Dorling Kindersley, 2009. ISBN 9788131719299.
MAZUMDAR, Dipak a Sandip SARKAR. *Globalisation, labour markets and inequality in India*. Ottawa: Routledge, 2008. ISBN 9780415436113.


Formální náležitosti a rozsah bakalářské práce stanoví pokyny pro vypracování zveřejněné na webových stránkách fakulty.

Vedoucí bakalářské práce: **Ing. Michaela Tichá**

Datum zadání: 25.11.2011

Datum odevzdání: 11.05.2012


Ing. Zuzana Kučerová, Ph.D.
vedoucí katedry


prof. Dr. Ing. Dana Dluhošová
děkanka fakulty

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci na téma „Dětská práce v Indii“, vypracovala samostatně s pomocí vedoucí bakalářské práce a uvedla v ní všechny použité literární a jiné zdroje.

V Ostravě dne 7.5. 2012

Podpis:

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala své vedoucí bakalářské práce Ing. Michaele Tiché za její ochotu, trpělivost a cenné rady při zpracování bakalářské práce

ÚVOD	4
2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA DĚTSKÉ PRÁCE	6
2.1 DEFINICE DĚTSKÉ PRÁCE	6
2.2 SEKTORY S VÝSKYTEM DĚTSKÉ PRÁCE	8
2.2.1 Dětská práce v zemědělství a rybolovu	10
2.2.2 Zpracovatelský průmysl a těžba	11
2.2.3 Turismus a domácí služby	11
2.3 PŘÍČINY DĚTSKÉ PRÁCE	12
2.3.1 Chudoba	12
2.3.2 Vzdělání	14
2.3.3 Vnější faktory	14
2.4 DOPAD DĚTSKÉ PRÁCE NA TRH PRÁCE DOSPĚLÝCH	15
2.4.1 Je dětská práce a práce dospělých vzájemným substitutem?	16
3 TRH PRÁCE INDIE	17
3.1 INDICKÝ TRH PRÁCE	18
3.1.1 Formální a neformální sektor	19
3.1.2 Pracovní síla: velikost a struktura	21
3.1.3 Nezaměstnanost	24
3.2 DĚTSKÁ PRÁCE V INDII	25
3.2.1 Dětská práce a vzdělání v Indii	27
3.2.2 Iniciativy indické vlády proti dětské práci	29
4 VLIV EKONOMICKÉ KRIZE NA DĚTSKOU PRÁCI V INDII	31
4.1 NEZAMĚŠTNANOST A CHUDOBA V OBDOBÍ KRIZE V INDII	32
4.2 VZDĚLÁNÍ A DĚTSKÁ PRÁCE BĚHEM KRIZE V INDII	37
4.3 SITUACE V ZEMĚDĚLSTVÍ	39
4.4 DĚTSKÁ PRÁCE V DIAMANTOVÉM PRŮMYSLU	41
4.5 TEXTILNÍ PRŮMYSL	43
DOPORUČENÍ	44
ZÁVĚR	45
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:	46
SEZNAM ZKRATEK	52
PROHLÁŠENÍ O VYUŽITÍ VÝSLEDKŮ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	53

ÚVOD

S dětskou prací se dnes setkáme hlavně v rozvojových zemích. Největší počet dětských pracovníků pracuje v subsaharské Africe a Asii. Včetně toho, že dětem krade jejich dětství, způsobuje další nepříznivé dopady. Pracující děti jsou předmětem hospodářského vykořisťování, jelikož jsou placeny nejnižšími mzdami a mnohdy nejsou odměňovány vůbec. Pracují v těch nejtěžších podmínkách, které jim způsobují fyzická postižení a dlouhodobé zdravotní problémy. Děti jsou často upřednostňovány zaměstnavateli před dospělými z toho důvodu, že jsou levnější. Země, které umožňují dětem pracovat, jsou schopny snižovat své pracovní náklady a tím lákají zahraniční investory.

Představy o tom, kde končí dětství a začíná dospělost, se liší v závislosti na společenské třídě a kultuře, zejména ve venkovských oblastech. Rodiče mnohdy nebrání dětem pracovat. Tvrdí, že je učí být zodpovědní, uvědomit si hodnotu věci a úsilí k jeho získání. Někteří dokonce věří, že se tak naučí povolání a obchodu, s kterým se pak o sebe v dospělosti postarají.

V posledních letech je ve světových médiích neustále zdůrazňována ekonomická krize, která vypukla v roce 2008. Zasáhla téměř všechny vyspělé ekonomiky a nevyhla se ani těm rozvojovým, kde ovlivnila převážně exportující odvětví. Rozvojové země tak dnes čelí dvěma výrazným problémům, vyrovnání se s následky krize a snaze o pokračování vytyčeného cíle spočívající ve snižování pracujících dětí.

Cílem této práce je vliv ekonomické krize na dětskou práci v Indii jako zemi s největší dětskou populací na světě. Pomocí statistických údajů z mezinárodních organizací získáme údaje o chudobě, počtu dětí, které během krize opustily školní zařízení a následně také o odvětvích, která byla nejvíce zasažena krizí a kde také najdeme vysoký počet pracujících dětí.

V první kapitole jsou vymezeny základní informace o dětské práci, její definice a pozornost je také věnována sektorům, kde se dětská práce nejvíce vyskytuje a které druhy činností děti vykonávají. Dále je zde pojednáno o příčinách dětské práce, kterými jsou nejspíše chudoba, nízké vzdělání a vnější faktory jako vliv náboženských a etnických skupin. Tato kapitola se zaměřuje také na dopad dětské práce na trh dospělých pracovníků.

Druhá kapitola seznamuje se situací na trhu práce v Indii, s velikostí pracovní síly, se zaměstnaností a s příčinami nezaměstnanosti a v neposlední řadě také se situací dětské práce v Indii.

Třetí kapitola upírá svou pozornost nejen na vliv krize na dětskou práci v odvětvích, která byla nejvíce zasažena negativním ekonomickým vývojem, ale také na celkový dopad krize na Indii, na zaměstnanost, chudobu a vzdělanost dětí.

Zdroji k čerpání pro tuto práci byla hlavně anglicky psaná literatura a internetové zdroje, jelikož českých publikací mnoho neexistuje.

2 Teoretická východiska dětské práce

S dětskou prací se prakticky setkáváme od dob starověké společnosti. Děti vykonávaly hlavně domácí práce, pomáhaly s hospodářskými zvířaty, pracovaly na poli nebo se staraly o mladší sourozence. To vše proto, aby se naučily dovednostem a zvykům a byly připraveny na dospělý život. S přechodem na moderní průmyslovou společnost se tradiční faktory práce, vykonávané dětmi, změnily. Z rodinných zaměstnavatelů se stali prodejci pracovní síly.

V období průmyslové revoluce nahradily stroje ruční práce, vyrábějící většinu předmětů. Ve Spojených státech a Velké Británii vznikají první továrny, kde na obsluhu strojů nebyla nutná dospělá síla, ale byla nájímána levná pracovní síla dětí, které musely pracovat dvanáct až osmnáct hodin denně ve velmi tvrdých pracovních podmínkách. V amerických továrnách tvořili dětští pracující až jednu třetinu všech dělníků. Ve Velké Británii pracovalo v té době téměř 50 % všech dětí, mnohé z nich až 80 hodin týdně.

2.1 Definice dětské práce

Vůbec první zemí, která přijala zákony týkající se dětské práce, byla Velká Británie. V období 1802 až 1878 byla vydána řada zákonů, na základě nichž došlo ke zkrácení pracovní doby, zlepšení pracovních podmínek a zvýšení věku, ve kterém mohly děti pracovat. Avšak první zákon zakazující dětskou práci byl přijat až Americkým kongresem v roce 1924 (Nanjunda, 2008). Ještě dříve v Československu, v roce 1919, byl přijat zákon o zákazu dětské práce, ovšem tento zákon se týkal pouze dětí mladších 12 let.

V 70. letech 20. století byla Mezinárodní organizací práce stanovena minimální hranice pro přijetí do zaměstnání na 15 let, 18 let pak pro morálně nebo fyzicky nebezpečnou práci.

Co je vlastně dětská práce? Přesně vymezená jednotná definice neexistuje. Mezinárodní organizace a jednotliví autoři se často liší v pojetí minimálního věku, kdy dítě může pracovat.

Mezinárodní organizace práce definuje dětskou práci jako práci, která zbavuje děti jejich dětství, potenciálu a důstojnosti. Je škodlivá pro duševní a fyzický rozvoj dítěte. Týká se to zejména práce, která je:

- psychicky, fyzicky, společensky nebo morálně škodlivá,
- omezuje školní docházku nebo dokonce zbavuje možnost školu navštěvovat,
- vyžaduje, aby se pokusily spojit školní docházku s příliš dlouhou a těžkou prací.

Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 138 o minimálním věku (ILO, 1973) pro přijetí do zaměstnání a práce, stanovuje pro nebezpečnou práci 18 let nebo 16 let za dodržení přísných podmínek. Pro rozvojové země platí stejná pravidla. V oblasti lehké práce, která

neohrozí zdraví a bezpečnost dětí, nebrání jejich vzdělávání je minimálním věkem rozmezí mezi 13 až 15 lety, pro rozvojové země platí kritérium 12 až 14 let.

Dále UNICEF (2011) považuje za dětskou práci veškerou vykořisťující práci, vykonávanou na plný pracovní úvazek ve velmi mladém věku po mnoho hodin denně, která způsobuje omezený fyzický a sociální rozvoj a psychologický stres. Jedná se většinou o práci, kde jsou děti nuceny žít na ulicích ve špatných podmínkách, jsou za ni mizerně placeny, brání jim v přístupu ke vzdělání a snižuje jejich důstojnost a sebeúctu.

Mezinárodní organizace práce (ILO, 2004) řadí do dětské práce nejhorší formy dětské práce a nebezpečnou dětskou práci a definuje je tímto způsobem:

- *nejhorší formy dětské práce* – jsou vymezeny v Úmluvě Mezinárodní organizace práce č. 182 (ILO, 1999) jako všechny formy otroctví, včetně využívání dětí v ozbrojených konfliktech, získávání a nabízení dětí k prostituci nebo pornografii, či využívání dětí k nezákonným činnostem. Obecně je to práce, která svou povahou a okolnostmi, za kterých je vykonávána, může poškodit zdraví, bezpečnost a morálku dětí.
- *Nebezpečná dětská práce* – je práce, která svou povahou a okolnostmi, za kterých se provádí, škodí zdraví, bezpečnosti a morálce dětí. Přesněji řečeno je vykonávána v nebezpečných a nezdravých podmínkách, které by mohly vést ke zranění nebo usmrcení dítěte v důsledku špatné bezpečnosti a zdravotních norem a pracovních dohod. ILO také odhaduje, že je každoročně zabito na 22 000 dětí.

Dětská práce zahrnuje jak placenou tak i neplacenou práci a aktivity, které jsou mentálně, fyzicky, sociálně nebo morálně nebezpečné a škodlivé dětem. Je to práce zbavující možnost jejich dalšího vzdělávání nebo vyžaduje slučení obou, školy i práce, a práci, která zotročuje a odděluje je od jejich rodin (Haspels a Jankanish, 2010).

2.2 Sektory s výskytem dětské práce

V mnoha společnostech a různorodých kulturách právě rodina ovlivňuje první kontakt dítěte s vnějším světem. Děti začínají pracovat jako rodinní pomocníci. Je to dáno hlavně tím, že hodnoty a postoje v těchto společnostech berou tento způsob práce jak ukázat dětem role a povinnosti spojené s rodinou. Rodiče také tvrdí, že dětská práce přispívá k samostatnosti a odpovědnosti dětí.

Děti pracují všude na světě, hlavně ale v rozvojových zemích, kde je najdeme v odvětvích stínové ekonomiky. Jejich práce není oficiální, a to z prostého důvodu, neexistují žádné úřady práce nebo finanční úřady, které by věděly o tom, že děti pracují, jelikož nejsou nikde oficiálně zaměstnány. Za svou práci často nedostanou ani plat, jen jídlo a místo na spaní a nemají ani jistotu stálého zaměstnání.

Neformální ekonomika zažívá rostoucí tendenci ekonomické aktivity v celém rozvojovém světě, ale i v některých rozvinutých zemích (ILO,2002). Zahrnuje rozmanitou skupinu pracovníků a podniků ve venkovských i městských oblastech působících neformálně. Mají jednu společnou vlastost, nejsou uznány nebo chráněny podle právních a regulačních rámců, a proto se také tato skupina podniků vyznačuje vysokým stupněm zranitelnosti. Jde napříč všemi hospodářskými odvětvími a může být úzce propojena s formální ekonomikou.

Celkem častá je situace, kdy nadnárodní, ale i mezinárodní společnosti používají materiály a součástky z malých dílen v rozvojových zemích, kde je výskyt dětské práce běžný. Někteří se snaží o co nejneviditelnější způsob, a proto obchodují s dodavateli, kteří získávají své zboží od dětí pracujících doma. Povědomí o těchto praktikách vyplouvají na povrch také díky spotřebitelským bojkotům a protestům, které zvyšují zájem o takto vyrobené výrobky určené hlavně pro globální konzumní společnost. Příkladem může být v minulosti výroba fotbalových míčů pro Mezinárodní fotbalovou organizaci FIFA.

V mnoha malých či mikro podnicích se setkáme s neformální prací, nebezpečnými podmínkami, levnou prací zahrnující děti s podstatně nízkou produktivitou a návratností investic. Převaha dětské práce v této oblasti je mimo dosah formálních institucí. Navíc v případě, kdy rodina nevlastní žádné pozemky a vlastnická práva, členové nejsou registrovaní jako občané a nemají tak přístup k sociální ochraně, právní ochraně nebo finančních a dalších služeb.

Rozdíl je také v městské a venkovské populaci. Lidé žijící ve městech mají menší možnost sdílet majetek s ostatními (jako zemědělská půda) a vytváří se tak u nich větší závislost na pracovních příjmech.

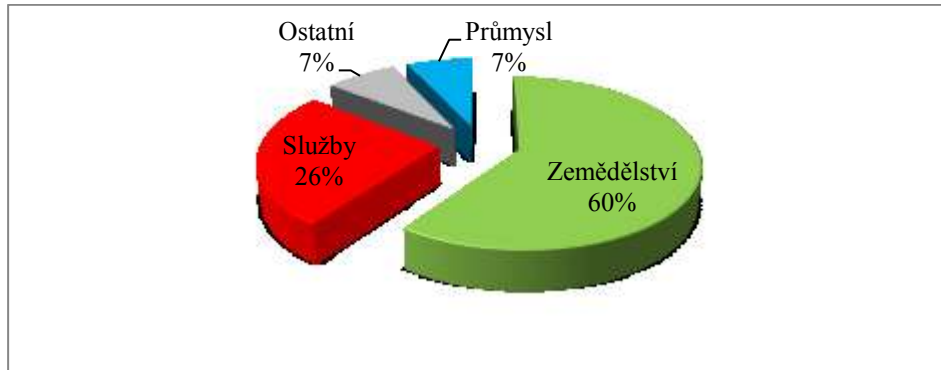
Ve formálním sektoru se dětská práce tak výrazně nevyskytuje, je to hlavně dáno ochranou práv a dalšími faktory, jako je působení odborových organizací snižujících počet dětských pracovníků.

Téměř ve všech velkých městech rozvojových zemí narazíme na dětskou práci a to hlavně z důvodu větší dostupnosti dětí, které potřebují pracovat. Rozrůstající se městské obyvatelstvo, přílivem lidí z venkova, má za následek zvyšující se chudobu. I když je neformální ekonomika neviditelná, děti pracující na ulici jsou viditelnou tváří dětské práce (ILO,2002). Jejich činnosti jsou různorodé – od prodeje jídla a drobného spotřebního zboží, čištění předních skel aut, opravy pneumatik, nošení tašek až po žebrání. Děti na ulicích jsou často vyloučeny ze společnosti, jelikož jde hlavně o příslušníky etnických skupin.

Pracující děti najdeme ve všech třech hlavních odvětvích: v zemědělství, průmyslu a službách. Tato klasifikace je založena na mezinárodní klasifikaci všech hospodářských činností.

Průzkumy z rozvojových zemích říkají, že drtivá většina dětí pracuje v zemědělství (60 %), ve službách se eviduje kolem 26 % dětí a 7 % v průmyslu.

Graf 2. 1 Dětská práce podle odvětví v % (2008)



Zdroj: ILO, 2010, vlastní zpracování

2.2.1 Dětská práce v zemědělství a rybolovu

V zemědělství pracuje největší počet dětí ve věku 5-17 let, téměř 60 %, což podle odhadů představuje 130 000 000 dětí. Většina z nich (67,5 %) vykonávají neplacenou práci doma, jsou tzv. rodinní pomocníci. Charakteristické pro zemědělství je také to, že děti začínají pracovat ve velmi brzkém věku, mezi 5 – 7 lety. Práce, kterou musejí vykonávat, se od sebe liší. Někteří dělají lehkou práci po škole, jiní musejí pracovat dlouhé hodiny v nebezpečných a obtížných podmínkách. Zemědělství je také proto Mezinárodní organizací práce považováno za jedno z nejnebezpečnějších odvětví. Rodina, která pěstuje na polích zeleninu nebo jiné plodiny, je vystavena infekcím z půdy a vody a je ohrožena nedostatkem ochranných oděvů (ILO, 2002).

Hlavní příčinou práce v zemědělství je chudoba spolu s omezeným přístupem ke vzdělání a také tradiční postoje k účasti dětí v zemědělství. Ne veškerá práce je považována za dětskou. Určité úkoly lehké práce, které nesou nižší rizika a nenarušují vzdělávání dětí a jejich volný čas, jsou považovány za přirozenou součást venkovského prostředí, ve kterém vyrůstají. Zapojení dětí v zemědělství může být považováno za normální a užitečnou součást jejich socializace, jelikož jim vštěpuje dovednosti pro budoucnost.

Mnoho dětí pracuje na polích svých rodičů jako neplacená pracovní síla. Práce je neviditelná a nezjistitelná, protože pomáhají svým rodičům. Na plantážích, kde jsou odměňováni za úkol nebo za kus, mohou pracovníci využívat děti pro zvýšení jejich produktivity a příjmů. Děti připravují půdu, zajišťují výsadbu sazenic, používají pesticidy a hnojiva, sklízí a zpracovávají vybrané plodiny (ILO, 2004).

Dětská práce v zemědělství bývá často spojována s propojením světových trhů kaka, kávy, bavlny, gumy, čaje a dalších komodit, kde děti představují podstatnou část pracovní síly (ILO, 2002). Studie, které proběhly v Brazílii, Keni a Mexiku, ukazují, že děti pod 15 let vytvářejí 25 – 30 % pracovní sílu ve zpracování určitých komodit.

Realita této práce je v mnoha případech velmi krutá. Děti jsou vystaveny působení horkého slunce, pracují bosé bez dostatečně teplého oblečení, trpí kašlem či zápallem plic, dostávají se do styku s jedovatými pesticidy.

Malý sektor, který vytváří více než polovinu světových úlovků mořských živočichů a zajišťuje obživu více než 8% lidské populace (ILO, 2004). Takto by se dal charakterizovat rybolov, kde jsou děti využívány jako plavci, potápěči k lovu ryb nebo jako posádka rybářských lodí, kde vykonávají širokou škálu úkolů jako výroba a oprava rybářských sítí. Na břehu hlídají rybářské lodi, zajišťují nakládku a vykládku ryb, třídění ryb, odklizení ledu a dodávku ryb na trh a musejí zvedat těžké sítě pomocí ručních jeřábů.

Tak jako zemědělství, i rybolov je považován za nebezpečnou práci, jelikož je to práce fyzicky náročná prováděná po dlouhou pracovní dobu. Děti na moři musejí čelit špatným povětrnostním podmínkám, extrémním teplotám a jsou daleko od svých domovů. Žijí často ve stísněných prostorech bez dobré hygieny.

V akvakultuře, pěstování mořských živočichů a dalších organismů, děti provádějí výsadbu ryb, krevet, přicházejí do kontaktu s chemikáliemi, kontaminovanými vodami. Mohou být ohroženy zraněním od ryb a chobotnic.

2.2.2 Zpracovatelský průmysl a těžba

Odvětví, které v rámci tohoto sektoru zaměstnává největší počet dětské pracovní síly, zabývající se výrobou pro vývoz. Jde např. o tkaní koberců, výrobu fotbalových míčů, šití a oděvní výrobu. Obvykle jsou děti využívány pro domácí trh, kde je najdeme od výroby textilu, oděvů a obuvi až po výrobu zábavní pyrotechniky.

Některé výrobní procesy jsou zvláště nebezpečné jako zpracování kůže, ve sklářství dochází často k popáleninám. Srovnávací studie z Asie odhlalila rostoucí trend přesouvání výroby do domácností, aby se tak snížily výrobní náklady.

Tisíce dětí je zaměstnáno v malých podnicích s vysokým podílem lidské práce odkázané na ruční výrobu, které fungují jako subdodavatelé velkých nadnárodních podniků (ILO,2004). V průmyslovém odvětví je zaměstnáno přibližně 7% dětí ve věku 5-17 let.

Nebezpečnou prací pro děti je ve všech směrem těžba. Děti pracují dlouhou dobu pod zemí v tunelech, které jsou stejně široké jako oni, dlouhé hodiny tráví na slunci a rozbíjejí balvany na šterkový písek nebo celý den stojí ve vodě a hledají zlato. V dolech pracuje asi jeden milion dětí a jejich počet se každým dnem zvyšuje.

2.2.3 Turismus a domácí služby

Pokud bychom přijeli do nějaké rozvojové země, je možné, že narazíme na děti v hotelích, restauracích, kde myjí nádobí, nosí golfové hole, obsluhují na pláži, a to vše za velmi nízký plat. Rizikem v tomto odvětví je využívání dětí k prostituci a sexuálním službám. Hlavně dívky jsou nabízeny zahraničním turistům, ale v posledních letech roste poptávka mužských turistů po chlapcích.

Na celém světě existuje tisíce dětí, kteří jsou využíváni jako domácí pomocníci. Uklízí, žehlí, vaří, starají se o děti, pracují na zahradě. V některých kulturách je tento druh práce povolen a je považován za pozitivní formu práce hlavně pro dívky. Podle posledních zpráv je

ve střední Americe využíváno pro domácí práce 175 tisíc dětí do 18 let, více než 688 tisíc v Indonésii, v jižní Africe téměř 60 000 a 38 000 dětí ve věku mezi 5 a 7 lety v Guatemale. Příčiny jsou velmi rozmanité. Hlavním důvodem je chudoba, sociální vyloučení, nedostatek vzdělání, etnická diskriminace, migrace z venkovských oblastí do městských. Domácí práce je Mezinárodní organizací práce považována za nebezpečnou práci a to z několika důvodů. Děti pracují dlouho, používají toxické chemikálie, nebezpečné předměty jako nože, horké pánve a jsou ohroženy buď slovním, v lepším případě nebo v horším případě sexuálním zneužíváním. Následkem náhrady žen v domácnosti dětmi je, že je jim umožněna cesta aktivněji působit na trhu práce.

2.3 Příčiny dětské práce

Faktory ovlivňující práci dětí mohou být rozděleny na vnitřní a vnější. Do vnitřních faktorů můžeme zařadit obtížnou rodinnou situaci jako neúplná rodina, nemoci v rodině nebo pracovní neschopnost, chudoba, nízká úroveň vzdělání dětí nebo rodičů, nízká kvalifikace rodičů. K vnějším faktorům patří například příslušnost k menšině (rasové, náboženské), silné skupiny vrstevníků a externí vlivy s materiálními hodnotami, politická a sociální transformace, následky HIV/AIDS.

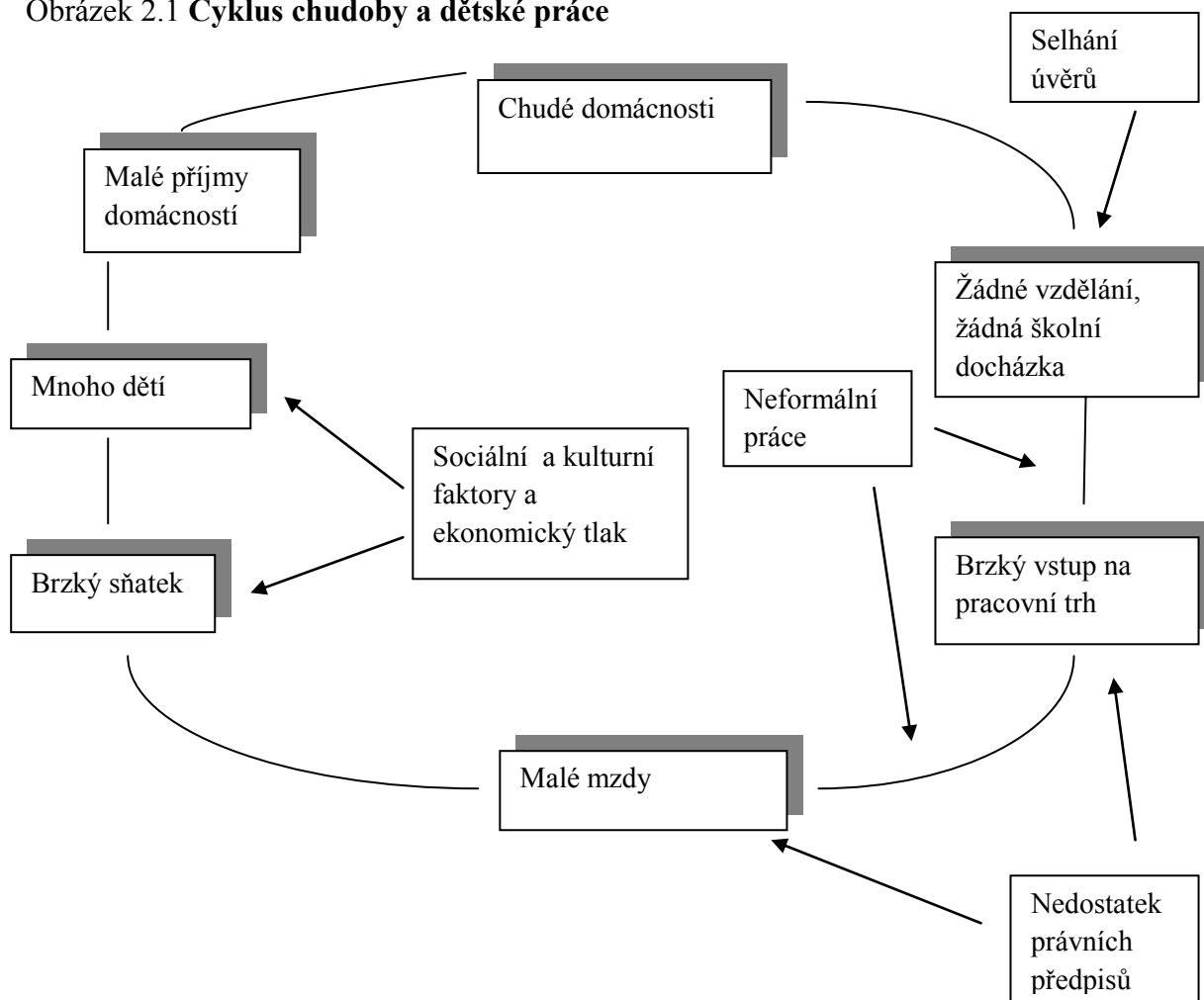
2.3.1 Chudoba

Chudoba je považována za klíčový faktor na straně nabídky dětské práce. U domácností, které jen s obtížemi uspokojují své základní životní potřeby, jelikož chudoba je u nich tak vysoká, využívají všechny dostupné zdroje ke zvyšování svých příjmů. Což v konečném důsledku znamená, zapojení dětí do pracovního procesu. Nejchudší domácnosti mohou být lapeny do takzvané pasti přežití. Při zhoršující se situaci pracovních příležitostí, kdy je nabízeno více dětské práce, může dojít k zaplavení trhu práce a tím k ještě nižším příjmům a více nabízejících dětí. Čím nižší příjmy děti dostanou, tím více musejí zvýšit svou produktivitu. Ovšem ne vždy mají domácnosti přístup k potencionálním zaměstnavatelům a v takovém případě děti pracovat nemohou, přestože by chtěly a paradoxně nechodí ani do školy (ILO,2004) .

Haspels a Jankanish (2010) tvrdí, že pokud hlavní živitel domácnosti má nízké příjmy na uživení celé rodiny, bude domácnost angažovat další své členy, aby si našli práci. Mohou to být jak děti, tak i dospělí. V této situaci, kdy většina dospělých pracuje jsou mladí členové nuceni zastoupit některé jejich domácí práce.

Chudoba není jen příčinou, ale i důsledkem dětské práce. Jelikož děti pracují, přicházejí o vzdělání a zvyšování své kvalifikace a v dospělosti se pak stávají nekvalifikovanou pracovní silou s nízkými odměnami za svou práci, což je nutí posílat zase své děti do práce. Pro chudé rodiny je totiž mzda dětí nezbytná.

Obrázek 2.1 **Cyklus chudoby a dětské práce**



Zdroj: Herat, 2007, vlastní zpracování

Obrázek znázorňuje provázanost chudoby a dětské práce. Altruistický rodič posílá své děti do práce jen když celkové příjmy rodiny klesnou pod udržitelnou úroveň a když se jejich příjmy rapidně zvýší, vytáhnou své děti z pracovní činnosti. Pokud do cyklu chudoby a dětské práce nezasahují žádné právní předpisy, tento trend bude udržován a děti skončí jako dětské pracovníci. Dětská práce v Indii není rozšířena jen v těch nejchudších státech, ale také ve státech s vysokým ekonomickým růstem, jako Maharashtra (Herat, 2007).

2.3.2 *Vzdělání*

Za negativní dopad na děti je považována také nízká úroveň vzdělání a dovedností rodičů. Pokud jsou rodiče málo vzděláni může to znamenat omezenou výchovu jejich dětí a nízkou touhu pro dosažení vyššího vzdělání (ILO,2004). Děti, které nemají možnost vzdělávat se, jsou v dospělosti odsouzeny stát se nekvalifikovanou a negramotnou pracovní silou bez jakékoli možnosti dále rozvíjet svůj osobní potenciál. Vzdělání je také považováno za základní klíč ke snížení chudoby a předpokladem pro zlepšení životní úrovně obyvatel v rozvojových zemích. Vzdělání totiž podporuje udržitelný rozvoj, budování demokratické společnosti a zlepšování zdravotního stavu populace. Hlavně vzdělávání dívek a žen vede ke zlepšení zdravotního stavu rodin, uplatňování plánovaného rodičovství a ke zvýšení úsilí o zajištění vzdělání pro další generace.

Záleží ale také na úrovni školství a vzdělávacího systému a celkovém pohledu společnosti na vzdělání. V mnoha zemích je nedostatečně financovaný a technicky vybavený vzdělávací systém a učitelé. Potýkají se také s nedostatkem škol, proto nemá mnoho dětí přístup ke kvalitnímu vzdělání (ICCLE, 2005).

Dalším problémem, který snižuje přístup dětí ke vzdělání, je školné, které je zavedeno i v mnoha základních školách. I když je školství zdarma, rodiny jsou nuceny vynaložit prostředky na učebnice, uniformy, dopravu a další školní potřeby. To je obtížné hlavně pro extrémně chudé rodiny. Ve venkovských oblastech se potýkají s nedostatkem školských zařízení a kvalita dostupných škol je velmi nízká.

Na druhé straně hlavně chlapci jsou posíláni do učení, aby se naučili nějakému řemeslu a mohli tak vést lepší život.

Poskytnutí kvalitního vzdělání je drahé a chudé země si ho nemohou dovolit, tím pádem se objevuje i menší motivace vést děti ke studiu. Rodiče mají pocit, že se děti nic užitečného nenaučí a nemají ani pocit, že jim vzdělání přinese vyhlídky na lepší život.

V rozvojových zemích je typické, že rodiny jsou početnější a nemohou si dovolit vzdělání pro všechny děti. V těchto případech pak rozhoduje o tom, které dítě bude pracovat a které se bude vzdělávat, pořadí narozených dětí. Mladší děti mají většinou větší šanci se vzdělávat než ty starší, které musejí pracovat (Nanjunda,2008) .

2.3.3 *Vnější faktory*

V některých zemích se setkáváme s případy, kdy mnoho rodin, které posílají své děti pracovat, patří k etnickým nebo náboženským skupinám. Mnohdy jsou přehlíženi společností

a odsuzování okolním obyvatelstvem. U těchto skupin je hlavním problémem chudoba. Osud těchto dětí na trhu práce odráží jejich nízké společenské postavení a často se pak nacházejí na samotném dně.

I když to na první pohled nemusí připadat důležité, tak i konzumní způsob života, tzn. touha po materiálních statcích a tedy potřeba peněz pro jejich získání působí na dětskou práci. Jednou z cest, jak zvýšit příjmy pro získání televize, ledničky, je poslat děti do práce. Ale děti pracují také z vlastní vůle, aby si koupily elektroniku, které je v dnešní společnosti nezbytným předpokladem pro „přežití“.

Výrazným faktorem působícím na dětskou práci je HIV/AIDS. Tato nemoc zbavuje miliony dětí rodičů a sourozenců. Rodiny přicházejí o členy, kteří přinašejí příjmy do rodiny a umožňují jejich přežití. Z tohoto důvodu jsou děti nuceny ukončit svou školní docházku a zajistit zbytek členů domácnosti. Často se také stěhují do velkých měst z venkova, kde ale vykonávají ty nejhorší formy práce.

2.4 Dopad dětské práce na trh práce dospělých

Když už děti za svou práci mzdu dostanou, jde většinou o tak nízkou částku, že pro jakýkoli chudý rodinný rozpočet je taková položka zanedbatelná. Zaměstnavatelé nemusí dětem platit tolik peněz jako dospělým pracovníkům. Pokud tedy rodiče dovolí svým dětem pracovat, de facto tím automaticky snižují vlastní platy. Na druhou stranu chudé rodiny, které se rozhodnou dítě do školy nakonec poslat, se nestanou chudšími. Naopak - rodiče se pak mohou lépe uplatnit na trhu práce a žádat adekvátní mzdu. To se především týká žen, které jsou na trhu práce nejvíce znevýhodněné. V momentě, kdy bude dětská práce odstraněna a ženy (ale i muži) nebudou muset soutěžit se svými potomky o místo, budou mít větší šanci uplatnit se a vyžadovat lepší pracovní podmínky a mzdu.

Odstranění práce dětí z pracoviště automaticky vytvoří místo pro dospělého. Například v Indii, podle tamější odborové organizace, bylo zpozorováno, že v zemědělství snížení dvou dětí z pracoviště vytvoří jedno pracovní místo pro dospělého. V jiných oblastech dětské práce, zrušení pracovního místa dítěte nemá za následek nahrazení dospělým, protože žádný dospělý pracovník by nepracoval v tak špatných pracovních podmínkách. Svědčí o tom situace domácího zaměstnávání v Tanzánii, kde jsou zaměstnavatelé tak chudí a nemají tak dostatečné prostředky pro zaměstnání dospělých.

2.4.1 *Je dětská práce a práce dospělých vzájemným substitutem?*

Ne vždy zrušení dětské práce musí vést k vytvoření pracovního místa dospělého. Řada autorů poukazuje na teorii „hbitých prstů“, která přichází s tvrzením, že děti mají odlišné fyzické vlastnosti, jako malé prsty, které jsou využívány hlavně při tkaní koberců. Což dospělí nemají. Většina dětí v průmyslu pracuje po boku dospělých, a pokud by byla dětská práce snižována v průmyslových odvětvích, zmizely by jak hbité prsty dětí, tak pracovní místa dospělých. Samozřejmě, že tyto činnosti mohou být nahrazeny dospělými.

Určitá nahraditelnost mezi dětmi a dospělými muži a mezi dětmi a dospělými ženami může mít různá vysvětlení. Více si na trhu práce konkurují ženy a děti, především z důvodu nižší kvalifikací žen než mužů. Ženy a děti jsou také ohodnoceny menší mzdou, a proto v nich zaměstnavatelé vidí alternativní cestu, jak ušetřit na pracovních nákladech. Rozhodujícím činitelem pro zapojení dívek do dětské práce je zaměstnanost jejich matek. V situacích rodinných podniků, kdy matky figurují jako podnikatelky, musejí jejich dcery převzít povinnosti práce v domácím podniku. Zaměstnanost matek tak ve velké míře závisí na dcerách, které převezmou práce v domácnosti.

V odvětvích, kde mají děti a dospělí nárok na stejnou mzdovou sazbu, zaměstnavatelé prosazují jiné důvody pro zaměstnávání dětí. Prvním důvodem může být nevědomost dětí svých práv. Zaměstnavatelé v nich vidí menší problém a to z toho důvodu, že děti jsou více ochotny vykonávat jednotvárné práce a je u nich méně pravděpodobnější, že by se seznámily nebo prosazovaly svá práva a připojily se k odborům. Dalším důvodem může být tradice. Jelikož v mnoha průmyslových odvětvích existuje tradice zaměstnávání dětí a zaměstnavatelé mají pocit, že jsou povinni splnit společenský závazek vůči společnosti vytvořením pracovních míst a příjmů pro chudé lidi. A třetím důvodem jsou již zmíněné fyzické schopnosti dětí.

Na druhé straně, jestliže se podíváme na zvýšení mzdy u jednotlivých členů domácností a vlivu na vzdělávání zjistíme, že růst mzdy u každého člena má jiné následky. Růst mzdy otce zvýší cenu jeho volného času a povede k substituci směrem ke zvýšení vzdělání dítěte, pokud jsou vzdělání a volný čas zastupitelné. Tento růst zvýší příjmy domácností a vzdělávání dětí. U matky růst mzdy zvýší náklady obětované příležitosti na narození dalšího dítěte do rodiny. To v konečném důsledku znamená, že rodina není tak velká a investice do vzdělávání dětí porostou. Ale v případě, že dítě musí zastat některé činnosti v domácnosti místo matky, požadavek na vyšší vzdělání se může snížit, i když mzda stoupá. Růst mzdy dítěte může mít dva efekty. Za prvé, růst mzdy sníží čas strávený ve škole a za druhé, zvýší touhu k rozšíření

rodiny, aby více dětí pracovalo, a tím se sníží jejich vzdělání. Dopad mzdy závisí také na tom, zda je volný čas a vzdělání komplementem nebo substitutem. Pokud se volný čas a vzdělání dopňují, pak se zvýší náklady na volný čas a sníží se poptávka po vzdělání.

Vztah mezi rolí matky v domácnosti a výskytem dětské práce není monotónní. Bylo zjištěno, že ve skutečnosti, je – li poměr sil mezi rodiči vyrovnaný, je více pravděpodobné, že dojde ke snížení práce dětí. V tom případě budou mít více nástrojů k omezení zaměstnání svých dětí. Naopak je tomu v rodinách, kde chod domácnosti je v rukou jednoho rodiče, zde dochází ke zvyšování dětské práce.

Dětská práce je nejvyšší v rodinách, kde má dominantní postavení otec a nižší v domácnostech, kde existuje rovnováha ve vzdělání mezi matkou a otcem. vzdělání otce nemá tak výrazný dopad na vzdělání dětí, ale matky s vyšším vzděláním, které mají menší rodiny také snižují výskyt dětské práce a spíše se starají o výchovu svých dětí. Vzdělání rodiče získají dostatečné příjmy na to, aby zajistili kvalitní výchovu svých dětí.

3 Trh práce Indie

Indie je s 1, 21 miliardami lidí nejlidnatější demokratickou zemí na světě. Tvoří téměř 17 % světové populace, tzn., že zde žije tolik lidí jako ve Spojených státech, Indonésii, Brazílii, Pákistánu, Bangladéši a Japonsku dohromady. Díky vysokému růstu počtu obyvatel¹ může Indie předstihnout Čínu již za 20 let (ČT24, 2011).

V Indii žijí vzdělaní, mladí a anglicky mluvící lidé, kteří zde vytvářejí novou silnou indickou střední třídu. Pracují zde nejlepší světoví programátoři a Indie je nejoblíbenějším místem zahraničních investorů pro tzv. outsourcing.

Růst indické ekonomiky je v poslední době téměř totožný s ekonomickým růstem Číny. Mezinárodní měnový fond uvádí za rok 2010 růst v Indii 9,9 % a v Číně 10,4 %. Za rok 2011 indická ekonomika rostla tempem 7,4% a čínská 9,2 %. Rozvoj ekonomiky není tažen průmyslem, jak by se na první pohled mohlo zdát, ale službami. Služby se podílejí na tvorbě HDP více než 50 %.

Hospodářská historie Indie se započala vytvářet krátce po druhé světové válce. Indie se po dlouhých desetiletích britské nadvlády vydala vlastní cestou. Uchovala si vyspělou parlamentní demokracii získanou od Britů, díky čemuž se vyhla komunistickému chaosu,

¹ Od posledního sčítání lidu přibýlo 181 milionů obyvatel, tzn., že za posledních 10 let vzrostla populace Indie o 17,6 %.

který postihl téměř celé její okolí². Po hospodářské stránce se Indii moc nedařilo. Hospodářský růst nestačil držet krok s růstem populace a Indie se nedokázala zbavit nálepky chudé rozvojové země, plné bídy, hladu a negramotných obyvatel.

Na začátku 90. let, kdy se stal ministrem financí Manmohan Singh, započaly významné reformy. Během několika měsíců došlo k otevření ekonomiky okolnímu světu, zrušení celé řady regulačních opatření, snížení dovozních cel a redukci rozrostlé státní byrokracie. Hospodářský růst se pomalu blížil růstu v Číně a do země díky levné a anglicky mluvící pracovní síle přicházeli zahraniční investoři. Během několika let bylo vytvořeno množství indických společností mezinárodního charakteru³ a ještě více malých soukromých firem, které s sebou přinesly nová pracovní místa (Zemánek, 2006).

3.1 Indický trh práce

V průběhu několika let se pracovní síla v Indii přesunula směrem od zemědělství k sektoru služeb. Prozatím tento posun není tak výrazný, jelikož nejvíce Indů pracuje v zemědělství. Současným trendem je snižování míry příležitostných pracovníků, kteří se ve velké míře rozšiřovali v 90. letech, a naopak dochází k růstu samostatně výdělečných činností. Většina těchto samostatně výdělečných tvoří neformální pracovníky ve venkovských oblastech (Mitra, 2008).

Významné změny na trhu práce v Indii souvisejí s otevřením indické ekonomiky. Ovšem určité znepokojení budí růst ekonomiky bez rostoucí tvorby nových pracovních příležitostí, rozšíření genderové nerovnosti a nerovnováha poptávky po kvalifikované pracovní síle a její dostupnosti, zejména v rozvíjejících se odvětvích (Bino et al, 2009).

Indický trh práce je charakteristický mnoha složitými situacemi vznikající z důvodu mnoha faktorů jako změna v dostupnosti pracovních příležitostí během jednoho roku, zapojení pracovníků do více pracovních činností, práce za nízké mzdy, sociální a kulturní faktory, které omezují přístup ženám na trh práce. Proto také vznikají odlišné odhady počtu pracovní síly a zaměstnanosti v zemi (Government of India, 2010).

Významnými faktory, které ovlivňují trh práce je kastovní systém⁴ a rozdíly v pohlaví. Kastovní systém, který rozděloval role v rámci ekonomických činností, měl silný vliv na fungování ekonomiky. Struktura kast stanovila konkrétní pracovní místa pro jednotlivé

² Čína, Severní Korea, Vietnam, Barma

³ Konglomerát Tata, ocelářské království Mittal Steel

⁴ Obyvatelstvo náleží podle svého původu a podle svých předků do určité kasty, která má vlastní pravidla a je jasně oddělena od dostatných sociálních skupin.

skupiny kast v závislosti na postavení v této hierarchii. Zaměstnání bylo dědičné. Velmi patriarchální charakter indické společnosti definuje specifické genderové role pro ženy. V Indii jsou domácí práce a péče o děti považovány za čistě ženskou práci. Nicméně, v průběhu let se situace změnila, účast žen na trhu práce se víceméně zvýšila, ale při hlubším pohledu není tato situace zcela ideální (Bino et al., 2009).

Pozoruhodná je podstatně vyšší míra ročního růstu zaměstnanosti u venkovského obyvatelstva než u městského, která souvisí s vysokým tempem růstu zaměstnanosti venkovských mužů. Zajímavou situací je vyšší míra nezaměstnanosti u osob s vyšším vzděláním, navíc míra růstu nezaměstnanosti je mnohem vyšší u žen než u mužů. Dominuje také nízká míra zaměstnávání na plný pracovní úvazek oproti vysokému podílu samostatně výdělečně činných a příležitostných prací (Desai et al, 2010).

Indický trh práce je také velmi nepružný. To je důvodem proč zahraniční investoři vyhledávají spíše Čínu. Na vině stojí příliš složitá legislativa, která je ještě dědictvím období kolonialismu a indického socialismu. Odbory nemají přílišnou sílu při kolektivním vyjednávání, vzhledem k jejich roztržitému stavu, ale účinně překáží při modernizaci. Například zaměstnanci státních bank dlouhodobě bojkotovali zavádění počítačů, aby nedošlo k rušení pracovních míst. Velkým problémem je také velká negramotnost indické populace. Indie má sice vynikající školy, například prestižní Indian Institute of Technology, jenže nejlepší absolventi mnohdy nenajdou uplatnění doma a odcházejí do zahraničí. Je to proto, že indické podnikatelské prostředí je jednoduše nevyhovující (Schejbal, 2006).

3.1.1 Formální a neformální sektor

V zemích, jako je Indie, kde neexistují záruky sociálního zabezpečení, jsou lidé zvyklí pracovat tak dlouho, jak to jen jde. Z celkového počtu pracujících, 7 % pracuje ve formálním sektoru a zbytek 93 % v neformálním. Růst celkové zaměstnanosti se týká především neformálního sektoru ekonomiky, kde jsou mnohem nižší mzdy a produktivita, než ve formálním sektoru (Government of India, 2010).

Zejména v 90. letech se neformální sektor stává důležitým aspektem ekonomického vývoje. S příchodem ekonomických reforem v roce 1991 nastal ohromný nárůst zaměstnanosti v tomto sektoru.

Přesně vymezenou definici neformálního sektoru zřejmě nenajdeme, ale určitou shodu v odlišných pojetí přesto nalézt lze. V obecném pojetí je neformální sektor definován jako sektor ekonomiky, který se neřídí pracovními právy a neposkytuje zaměstnanecké benefity.

Neformální sektor bývá často vymezen na základě regulace ze strany státu, formy vlastnictví a zaměstnanosti. Absence právní regulace ze strany státu je základním prvkem tohoto sektoru, a proto někteří autoři za neformální sektor považují sektor, který je složen z ekonomických jednotek neodvádějící daně a obcházející vládní předpisy. Z hlediska zaměstnanosti lze charakterizovat tento sektor jako nechráněný pracovními zákony. Ovšem tento pohled vymezení může být problematický, jelikož pracovní právo je tvořeno mnoha standardy a různí autoři si vybírají odlišné pracovní standardy, na jejichž základě pak definují formální a neformální sektor (Hutková, 2011).

Neformální sektor je složen z podnikových jednotek, které se zabývají výrobou zboží a služeb, vytvářejí pracovní místa a zajišťují příjmy pracovníkům. Pracovně právní vztahy, pokud existují, jsou založeny na příležitostném zaměstnání, a to na základě příbuzných vztahů nebo sociálních, nikoli na základě smluvních ujednání s formálními zárukami. Výrobní jednotky v neformálním sektoru nejsou konstituovány jako samostatné právnické osoby. Pro statistické účty je neformální sektor považován za skupinu výrobních jednotek, které jsou součástí sektoru domácností jako domácí podniky nebo podniky nezapsané do obchodního rejstříku vlastněné domácnostmi nebo jednou osobou. Činnost či data těchto podniků nejsou regulovány podle žádného právního předpisu a neudržují žádné pravidelné účty. Patří zde také družstva, fondy, soukromé a veřejné společnosti. Pracovníci pracující v tomto sektoru jsou bez dávek sociálního zabezpečení poskytované zaměstnavateli (Ministry of Labour and Employment, 2011). Naik (2009) tvrdí, že neformální sektor se skládá ze všech soukromých podniků nezapsaných v obchodním rejstříku ve vlastnictví samostatných osob nebo domácností, které se zabývají prodejem a produkcí zboží a služeb a mají méně než 10 zaměstnanců.

Mezinárodně uznaná definice neformálního sektoru byla přijata na 15. Mezinárodní konferenci statistiků (*Fifteenth International Conference of Labour Statisticians, 15th ICLS*). Neformální sektor byl definován jako seskupení ekonomických jednotek, které spadají do institucionálního sektoru domácností. Patří zde neakciové společnosti ve vlastnictví domácností, které vyrábějí statky a služby. Aktivita, které nespádají do zemědělství a alespoň část jejich produkce je směňována v rámci barterového obchodu nebo je určena k prodeji. Najdeme zde společnosti s počtem zaměstnanců nižším než je určená národně stanovená hranice. Jsou to také společnosti neregistrované, ale i ty, které splňují obě tyto podmínky. Vlastněny jsou členem domácnosti, několika členy jedné domácnosti nebo členy více domácností. Produkci těchto jednotek nelze oddělit ostatních aktivit domácností a nelze identifikovat finanční toky mezi společnostmi a domácnostmi, protože neexistují oddělené účty.

Zaměstnanci neformálního sektoru jsou všichni ti, kteří pracují alespoň v jedné neformální jednotce a to bez ohledu na to, zda je to jejich vedlejší nebo hlavní pracovní poměr (Hutková, 2011).

Nejen na venkově, ale i v městských oblastech existuje neorganizovaný sektor existuje. Velká část pracovníků jsou migranti z venkova se špatným vzděláním, skoro žádnými odbornými znalostmi, zaměstnání v nízkopříjmových činnostech, kteří přišli za lepšími pracovními příležitostmi. Produktivita těchto podniků je nízká a často neposkytuje práci na plný úvazek. Podmínky zajišťující důstojné zaměstnání, jako jsou placená dovolená, penzijní a zdravotní pojištění nebo mateřská, bychom tady hledali marně (Bino et al., 2009).

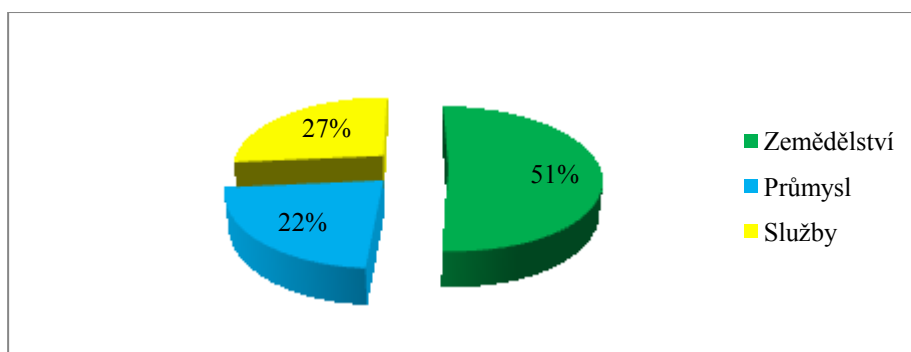
Neformální sektor se stal základem rozvojových zemí a má i určité vazby na formální ekonomiku. Globalizace, která vytváří jednodušší podmínky pro mobilitu kapitálu a přístup k levné pracovní síle v kombinaci s velmi pochybným zákoníkem práce, vedly v Indii k rozšiřování tohoto sektoru.

3.1.2 Pracovní síla: velikost a struktura

V současné době Indie prochází výraznou demografickou změnou, která přispívá k růstu pracovní síly v zemi. Podle odhadů se podíl obyvatelstva ve věkové skupině 15 – 59 let zvýší z 58 % na více než 64 %. V absolutních číslech to znamená, že v období 2001 – 2021 vstoupí nově na trh práce přibližně 63,5 milionu v této věkové skupině. Důležitým poznatkem je také to, že převážná část tohoto růstu se uskuteční ve věkové skupině 20 – 35 let. Pokud by tedy tento trend růstu pokračoval, Indie by se stala jedním z nejmladších národů na světě. V roce 2020 bude průměrný věk jen 29 let, ve srovnání s Čínou a USA – 37 let, 45 let v západní Evropě a 48 let v Japonsku (Bino et al., 2009).

Indie, patřící mezi rozvojové země, je typická vysokým podílem zaměstnanosti v zemědělství, na kterém je venkovské obyvatelstvo závislé. Přestože se podíl zemědělství na celkové zaměstnanosti velmi pomalým tempem snižuje, stále je zde zaměstnáno přes 50 % pracovní síly v zemi. Zemědělství vytváří méně než čtvrtinu HDP, charakteristické je také nízkou produktivitou a nízkými výnosy, které vedou k pracovní chudobě ve venkovských oblastech (Government of India, 2010).

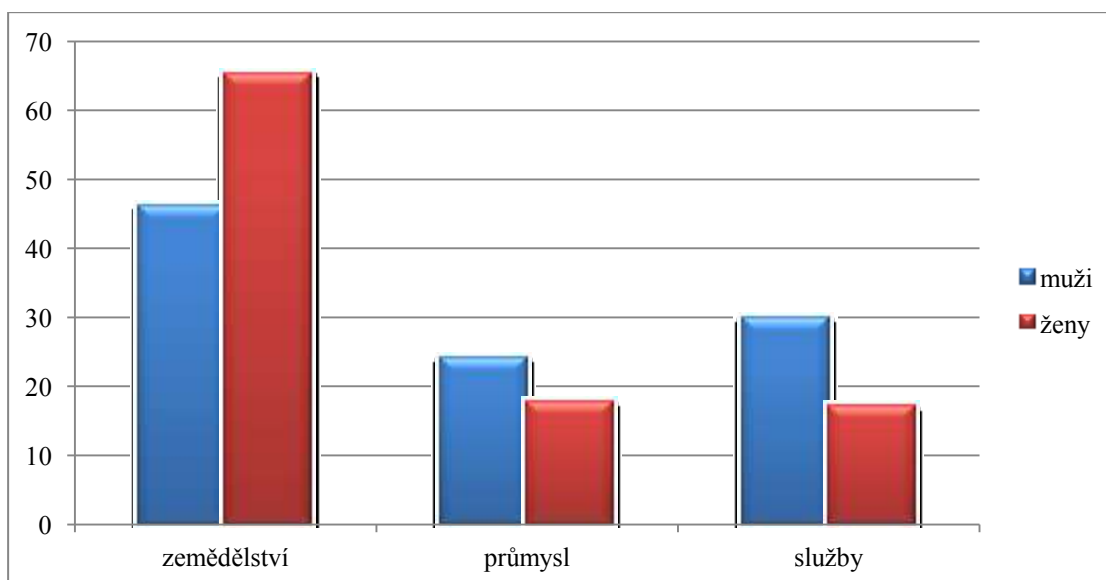
Graf 3.1 Zastoupení pracovní síly podle sektoru v %



Zdroj: ILO, 2011, vlastní zpracování

Zemědělství je také zvláštní větší zaměstnaností žen. Podle údajů ILO z roku 2011 zde pracuje přes 65 % ženské pracovní síly. Celkově ženy vytvářejí více než 30% podíl indické pracovní síly a převážnou část z nich najdeme na venkově. A to proto, že venkovské oblasti jsou chudší a chudší ženy jsou častěji v placeném zaměstnání než ženy z lépe situované rodiny, kde sociální normy a patriarchální hodnoty omezují jejich vstup na trh práce. V některých státech Indie vytvářejí ženy v zemědělství více než polovinu pracovní síly. Ženy mají totiž stále těžkou pozici uplatnit se v jiných oborech než je zemědělství, zatímco muži se stěhují do měst za lepšími pracovními příležitostmi (Dasgupta a Sudarshan, 2010).

Graf 3.2 Podíl zaměstnanosti mužů a žen v jednotlivých sektorech v % (2010)

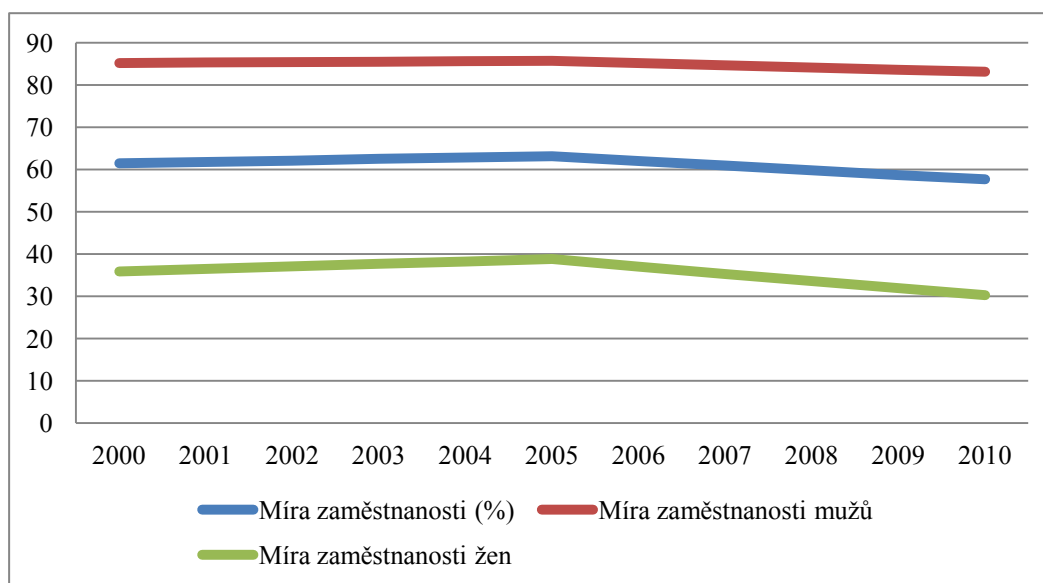


Zdroj: ILO, 2011, vlastní zpracování

Celkově za rok 2010 bylo v Indii zaměstnáno přes 455 milionů osob, což představuje míru zaměstnanosti 57,7 % z celkového počtu populace ve věku 15 – 64 let, která pro rok 2010 činila přes 789 milionů. Nejvyšší míra zaměstnanosti byla zaznamenána v roce 2005, kdy se pohybovala na úrovni 63,1 % (ILO, 2011).

Pozitivní trend růstu zaměstnanosti, hlavně v první polovině sledovaného období 2000 - 2010 je přičítán pozitivnímu růstu ekonomiky v Indii. Tempo růstu HDP výrazně vzrostlo v roce 2003 na 8,37 % a udržovalo se na této úrovni i v roce 2005, kdy dokonce přesáhlo 9 %. Vysoký hospodářský růst otevřel obchodní příležitosti, což samozřejmě vedlo ke zvýšení poptávky po pracovní síle. Růst zaměstnanosti v tomto období ovšem nebyl jednotný. Mnohem vyšší míra růstu byla v městských částech země než ve venkovských oblastech. A zajímavé je, že růst zaměstnanosti byl podstatně vyšší u žen ve městech, než u ostatních (Government of India, 2010).

Graf 3.3 Vývoj míry zaměstnanosti v % (věková kategorie 15 – 64 let)



Zdroj: ILO, 2011, vlastní zpracování

Míra zaměstnanosti žen byla nejvyšší v roce 2005, a to 38,8 %. Pak ovšem dochází k negativnímu vyvoji a míra zaměstnanosti začíná klesat. V roce 2010 byla zaznamenána nejnižší úroveň 30,3 %, což odpovídá velikosti pracovní síly žen ve výši 115,5 milionů osob.

Míra zaměstnanosti mužů ve sledovaném období zaznamenala příznivý trend v první polovině tohoto období, průměrná míra zaměstnanosti se pohybovala na úrovni 85 %. Změna nastala v roce 2005, kdy došlo ke snížení zaměstnanosti mužů a od té doby je zaznamenáván

negativní trend. V roce 2010 bylo v Indii zaměstnáno 83,1 % mužů, což odpovídá téměř 340 milionů pracovní síly mužů v zemi (ILO, 2011).

3.1.3 Nezaměstnanost

Jaké jsou vůbec příčiny nezaměstnanosti v Indii? Zásadní a hlavní příčinou nezaměstnanosti je bezpochyby rostoucí populace. Prudký populační růst je příčinou nezaměstnanosti převážně na venkově, kde tento velký přírůstek pracovní síly nedokáže udržet krok s vytvořením pracovních příležitostí. Na druhou stranu je to při současném růstu obyvatelstva značně obtížné.

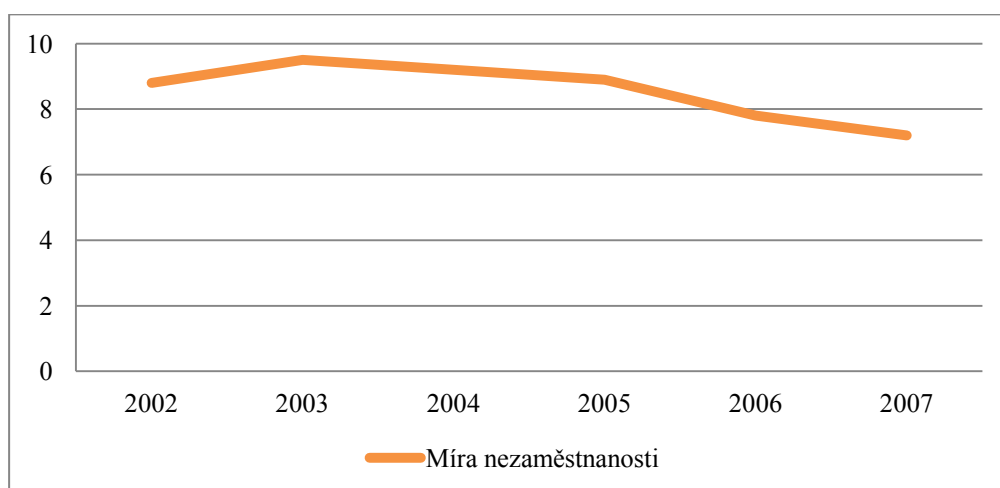
S tímto souvisí také omezená velikost půdy na venkově. Je to problémem zejména proto, že lidé na venkově jsou závislí na své půdě, aby přežili. Z toho důvodu vzniká obrovský tlak na vlastnictví půdy. To vytváří nezaměstnanost pro velký počet osob, kteří jsou odkázáni na zemědělskou půdu.

Zemědělství je v Indii jako jinde na světě sezónní záležitostí. Poskytuje pracovní příležitosti jen v určitém ročním období. Lidé jsou plně zaměstnáni v období setí a sklizně, ale naopak v období po sklizni a před dalším setím jsou bez práce.

Dalším důvodem rostoucí nezaměstnanosti jsou zastaralé způsoby v zemědělství a obecně i v dalších činnostech. V důsledku toho nejsou schopni vyprodukovat tolik zboží a služeb a nemají dostatečnou produktivitu na to, aby zaměstnali více pracovníků.

Dalším hlavní příčinou nezaměstnanosti je vzdělání, které se zaměřuje spíše na obecné znalosti, než na odborné. Absolventi, kteří vyjdou školu, nejsou pak dostatečně kvalifikováni na to, aby vykonávali odborné činnosti. Ale to není jediným problémem, příčinou nezaměstnanosti je také nedostatečné dopravní spojení a komunikace, které neumožňují rozvoj vesnic a jejich obchod. Lidé jsou tak izolováni od okolních míst a nejsou schopni dostatečné pracovní migrace, proto jsou odkázáni jen na okolí své vesnice (Desai et al, 2010).

Graf 3.4 Vývoj míry nezaměstnanosti v %



Zdroj: CIA, 2012, vlastní zpracování

Míra nezaměstnanosti je velmi vysoká v městských oblastech, a to u věkové skupiny 15 – 24 let. U žen je nejvyšší míra nezaměstnanosti ve věkové skupině 20 – 24 let, která činí přibližně 27 %. U mužů je naopak nejvyšší ve věkové kategorii 15 – 19 let, ve venkovských oblastech činí 12 % a v městských 16 %.

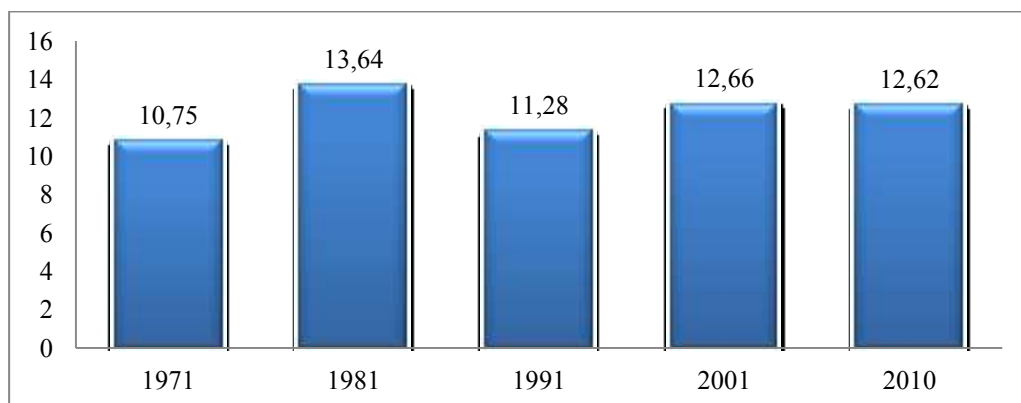
3.2 Dětská práce v Indii

Dětská práce se v Indii vyskytuje už od pradávna. Od dob prvních civilizací děti pracovaly v zemědělství, kdy pomáhaly svým rodičům. Později se začaly věnovat pouličnímu prodeji a s příchodem rozvoje továren a manufaktur byly najímány i zde.

Indie má největší dětskou populaci na světě a zároveň také největší počet pracujících dětí na světě. Poslední sčítání lidu proběhlo v Indii v roce 2011 a přineslo mnoho informací o vývoji populace. Počet dětské populace se za posledních 10 let zvýšil z 340 milionů na téměř 353 milionů dětí ve věku 0 – 14 let. Vláda Indie tvrdí, že v současnosti je v Indii ekonomicky aktivních dětí 12,62 milionů. Ovšem do těchto oficiálních statistik se počítají pouze děti, které za svou práci dostávají plat či mzdu. Nezávislé organizace odhadují mnohem vyšší počet pracujících dětí. Do těchto statistik se snaží zaznamenávat také děti, které pomáhají doma, a tudíž nejsou nikde oficiálně zaměstnány a nedostávají za svou odvedenou práci mzdu. UNICEF dokonce tvrdí, že těchto dětí může být i přes 50 milionů, jiné nezávislé organizace přichází s čísly přes 100 milionů pracujících dětí (Paličková, 2011).

Podle Shanthy Sinha⁵ je hlavním důvodem, proč v Indii pracuje tolik dětí, to, že to místním lidem prostě nevadí. Nikoho nepobuřuje to, že děti místo do školy chodí do práce. Také říká, že za všechno nemůže chudoba, ale neochota společnosti myslet na blaho dětí. (Křížová a Staněk, 2007).

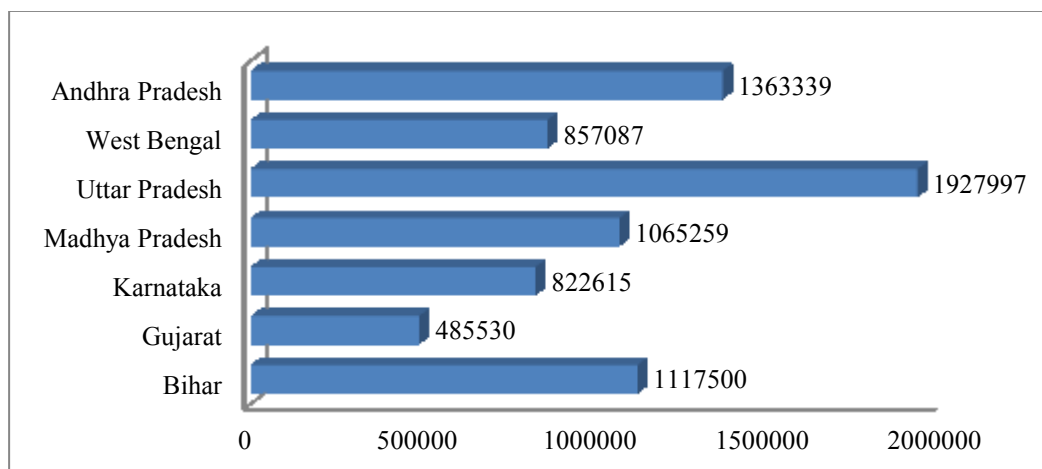
Graf 3.5 Vývoj dětské práce v Indii v milionech dětí



Zdroj: Ministry of Labour and Employment, 2011, vlastní zpracování

Na dětskou práci v Indii měl a doposud má vliv tzv. kastovní systém. Příslušníci nejnižší kasty (nedotknutelní), kteří stojí na samém okraji společnosti, museli vykonávat ty nejhorší a nejpotupnější zaměstnávání, jejich dětem bylo zakázáno i vzdělávání. I když byl kastovní systém v roce 1950 v Indii zrušen, neoficiálně toto rozdělení společnosti funguje i nadále, a to hlavně na venkově, kde je tato kasta silně diskriminována (Paličková, 2011).

Graf 3.6 Počet dětských pracovníků ve věku 5-14 let ve vybraných státech Indie (2001)



Zdroj: Ministry of Labour and Employment, 2011, vlastní zpracování

⁵ Profesorka a bojovnice za dětská práva, která působí v indické lidskoprávní organizaci M Venkatarangaiya Foundation.

Jednou ze základních příčin dětské práce v Indii je chudoba. Podle odhadů UNDP žije pod hranicí chudoby 37,2 % populace. Na venkově se nachází 41,8 % obyvatel v chudobě a 80 % chudých venkovských obyvatel patří k sociálně vyloučeným kastám a místním obyvatelům (UNDP, 2011).

Rozdělení chudoby, podobně jako bohatství, není v Indii rovnoměrné. Například ve státech jako Dillí a Pandžáb je podíl obyvatel pod hranicí chudoby, zatímco v zemích Bihar a Orissa žije pod touto hranicí chudoby polovina populace.

K chudobě ve venkovských oblastech přispívá řada faktorů. Lidé jsou závislí na své půdě, která je zase závislá na deštích a monzunovém období. Nedostatek dešťů a špatné zavlažovací zařízení může způsobit nízkou, v některých případech dokonce žádnou produkci plodin. Navíc indické rodiny jsou velké, což zesiluje dopad chudoby.

Ve městech je hlavním důvodem chudoby rostoucí počet městského obyvatelstva. Obyvatelstvo z venkova migruje do města z důvodu špatných pracovních příležitostí.

I po více jak 50 letech nezávislosti má Indie stále největší počet chudých lidí, nacházejících se v jedné zemi (Economy Watch, 2010).

Podstatná část dětí v Indii odpracovává dluhy svých rodičů. Minimální finanční prostředky na každodenní přežití vede rodiny k tomu, že se zadlužují. Omezené prostředky jim ale neumožňují dluh splatit, a tak v této svízelné situaci jim nezbývá nic jiného než nabídnout prodej dítěte, třeba majiteli dílny nebo bavlnické farmy. Obnos peněz, který rodina za prodej dítěte obdrží, je většinou jen symbolický, a tak získané peníze hned investuje na splátku dalšího dluhu nebo jen na nejnutnější každodenní výdaje za jídlo. Děti se tak stávají jakýmsi druhem výměnného zboží mezi rodiči a zaměstnavateli. Jejich šance na návrat do rodiny jsou minimální (Paličková, 2011).

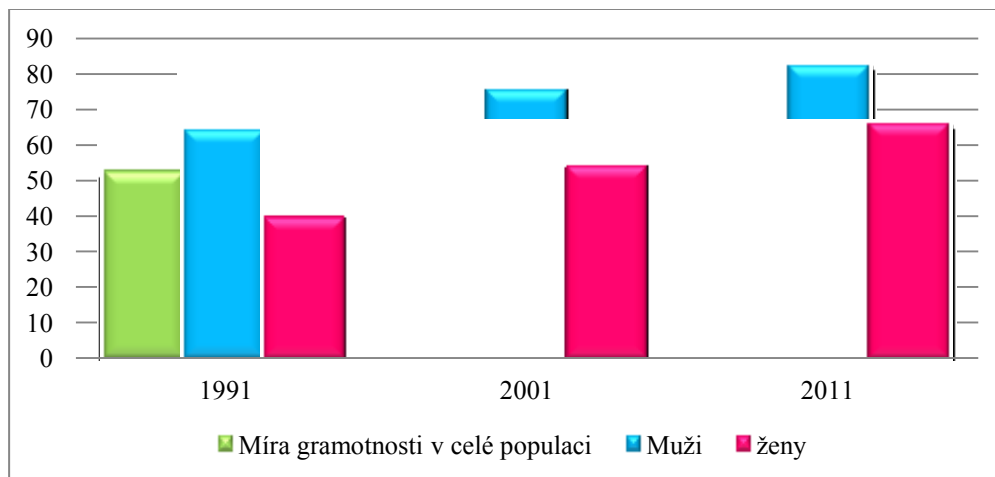
3.2.1 Dětská práce a vzdělání v Indii

Důležitým determinantem dětské práce je vzdělanost a obecně gramotnost rodičů. Studie poukazují na to, proč rodiče neposílají děti do školy. Podstatnými důvody je nedostatek škol a jejich nedostupnost v Indii, omezené finanční prostředky nebo nezájem rodičů o zvyšování vzdělání svých dětí.

Vzdělané děti mohou prolomit problém dětské práce a chudobu. Důležitou roli ve snižování pohlavního upřednostňování ve vzdělanosti dětí hrají matky. Gramotní rodiče,

zvláště matky, kromě ovlivňování příjmů a velikosti rodiny, také pozitivně ovlivňují formování lidského kapitálu u dětí (Herat, 2007).

Graf 3.7 Míra gramotnosti v Indii (%)



Zdroj: Government of India, 2011, vlastní zpracování

Míra gramotnosti se v Indii pomalu zlepšuje. Současná míra se pohybuje na 74 %. Zvyšuje se také míra gramotnosti u žen, která v současné době je na přibližných 65 %. Pozitivní vývoj zaznamenal rozdíl míry gramotnosti mezi muži a ženami. V roce 2001 byl tento rozdíl na 21,59 % a o deset let později se snížil na 16,68 % (Government of India, 2011).

Všechny děti, které nechodí do školy, jsou potencionálními zaměstnanci. Téměř 30 % všech dětí ve věku 6-14 let nechodí do školy vůbec, z toho 25 % chlapců a 33 % dívek. I když se děti zapíší do školy, nakonec je mnoho těch, kteří svou školní docházku ukončí, a to buď z důvodu špatné kvality vzdělání, nebo v důsledku tlaku rodičů na udržení živobytí.

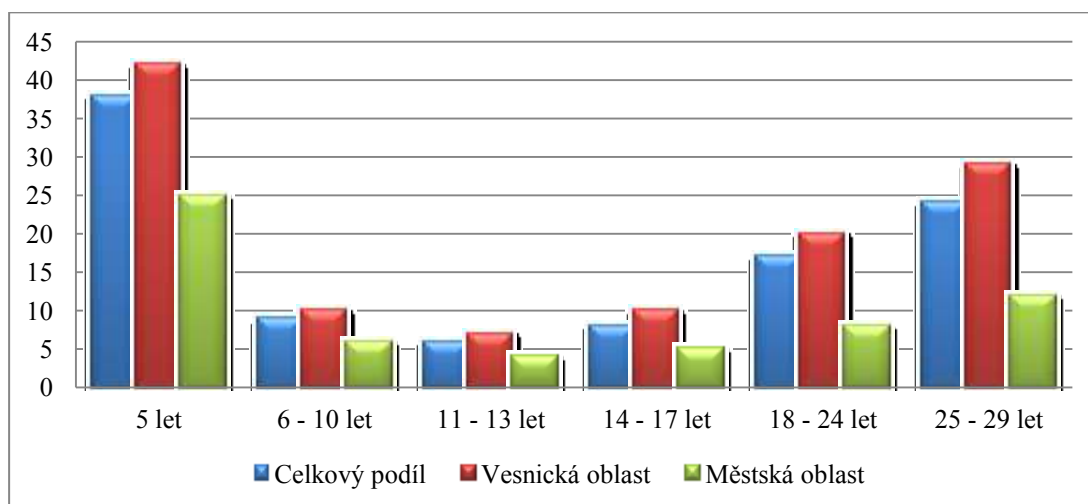
Podle NSSO (2010) jsou hlavními důvody pro přerušení vzdělání dětí:

- nedostatek finančních prostředků (21 %),
- nezájem dětí o studium (20 %),
- selhání při studiu (10 %),
- nezájem rodičů o studium (9 %) a další.

Podstatnými příčinami pro nezapsání dětí do školy je:

- nezájem rodičů o vzdělání svých dětí (33 %),
- pocit, že vzdělání není nezbytné (22 %),
- finanční omezení rodin (21 %).

Graf 3.8 Podíl osob ve věku 5 – 29 let, které nechodily nikdy do školy v % (2007 – 2008)



Zdroj: NSSO, 2010, vlastní zpracování

Předešlý graf znázorňuje situaci osob ve věku 5 – 29 let, kteří nebyli zapsáni nikdy do školy. Podstatně vyšší je tento podíl ve venických oblastech a s přibývajícím věkem se tento rozdíl znatelně zvyšuje a zvyšuje se také procento dětí, které nikdy nechodily do školy.

3.2.2 Iniciativy indické vlády proti dětské práci

Zákony proti dětské práci začaly v Indii vznikat ve 30. letech 20. století. Existuje množství zákonů na ochranu dětí, ale bohužel se dají snadno obejít. Zmínky o ochraně dětí najdeme i v indické ústavě. Článek 21 Ústavy zaručuje právo na život a na svobodu. Mezi tato práva se řadí právo na svobodný pohyb, právo na jídlo, spánek, integritu, důstojnost, mzdu za vykonanou práci a spravedlivý soud. Žádná lidská bytost také nesmí být ponižována a nesmí se s ní nelidsky zacházet. Článek 24 zakazuje jakékoliv zaměstnávání dětí mladších čtrnácti let v továrnách, dolech a dalších nebezpečných zaměstnáních.

Schválený zákon z roku 1976 *Bonded Labour System Act*, zakazuje nucenou práci k odstranění dluhů. Také zakazuje, aby lidé dostávali zapláceno méně než je minimální plat. Podle zákona je zakázáno také dát potenciálnímu zaměstnanci peníze za vykonanou práci předem a pak ho několik měsíců či let nutit pracovat bez mzdy.

Mezi nejstarší indické zákony (z roku 1933) patří *Children Act*. V zákoně se hovoří o tom, že každý člověk, který ve své dílně, továrně, domácnosti nebo na svém poli zaměstná dítě, bude muset zaplatit pokutu. Toto platí i pro rodiče, kteří dítě donutí pracovat pro někoho jiného nebo pro sebe. V současnosti se vláda řídí novějšími zákony, které v podstatě z tohoto vycházejí, ale i tak je pořád v platnosti.

Mezi další zákony regulující dětskou práci patří:

- *Scheduled Castes/Scheduled Tribes Prevention of Atrocities Act*, 1989 – zakazuje nuceně zaměstnávat, vykořisťovat a zotročovat menšiny a lidi z nejnižších kast.
- *Minimum Wages Act*, 1948 – nařizuje zaměstnavatelům platit svým zaměstnancům alespoň minimální mzdu. Dle tohoto zákona nesmí děti do čtrnácti let pracovat více než čtyři a půl hodiny denně *Child Labour (Prohibition and Regulation) Act* povoluje dětem do čtrnácti let pracovat až šest hodin denně.
- *Mines Act*, 1983 – zákon zakazuje dětem pracovat v dolech a lomech

Nejen zákony, ale i mnoho programů, které se zabývají monitoringem dětské práce a jejímu zamezení působí v Indii. Starají se také o návrat dětí do školy a do běžného života. Například *The National Child Labour Policy* (Národní politika dětské práce) program, který vznikl v roce 1987, se snaží o vylepšování a vytváření nových zákonů, usiluje o zlepšení pracovních podmínek a lepší zacházení s dětmi. Vede debaty s politiky, aby se více angažovali v případech dětské práce. Projektem indické vlády jsou Národní projekty dětské práce, které vláda realizuje v různých státech Indie. Programy spadající do této oblasti jsou například Rehabilitace dětí pracujících v hazardních povoláních, Asistence dobrovolnickým organizacím aj.

Nejen tyto vnitrostátní iniciativy působí v Indii, najdeme zde i mnoho poboček mezinárodních organizací jako UNICEF, ILO, OSN nebo Global March against Child Labour, které se velmi aktivně zabývají problematikou dětské práce.

V říjnu 2006 indická vláda schválila zákon o zákazu dětské práce, který zakazuje činnost v hotelech, pohostinstvích, továrnách, těžkém průmyslu a jiných některých formách práce. Zákon byl však ostře kritizován veřejností a ve skutečnosti se vůbec neujal, ale rozproudil debaty o dětské práci. Mnoho zaměstnavatelů mělo totiž pocit, že chudému dítěti vlastně pomáhají, jelikož mu dávají jídlo, střechu nad hlavou a oblečení.

Jak stávající zákony ovlivňují kvalitu a množství pracovních míst? Pracovní práva mohou nepřiměřeně omezovat zaměstnavatele, aby přijímali nové pracovníky a také, aby s nimi ukončovali pracovní poměr. Dále zákony a právní předpisy brzdí racionální rozhodování zaměstnavatelů, aby dokázali rychle reagovat na měnící se hospodářské prostředí. Na druhé straně, pracovní organizace se obávají zředění ochrany zaměstnanosti, protože mají pocit, že by došlo k podpoře využívání pracovní síly a zhoršení kvality zaměstnávání.

Problém rozmanitosti a složitosti pracovního práva volá po racionalizaci a zjednodušení. Dvodem této mnohostrannosti autorit, velikosti podniků a sektorových a průmyslových práv

spočívá v segmentovaném charakteru trhu práce. V roce 2008 byl přijat Zákon o sociálním zabezpečení, který rozšiřuje oblast působnosti práva a poskytuje jednoduchou a společnou definici, která zahrnuje všechny zaměstnance bez ohledu na jejich postavení v zaměstnání. Tento zákon by měl znamenat krok ve směru snížení přetrvávajícího dualismu trhu práce, což znamená rozdělení na formální a neformální sektor.

4 Vliv ekonomické krize na dětskou práci v Indii

Globální ekonomická krize, která započala psát svou historii ve Spojených státech amerických, se projevila v různých formách a přinesla s sebou nové světové hráče Indii a Čínu. Do jaké míry krize změnil příležitosti v zemi, jako je Indie, se ukáže až s větším časovým odstupem (Vashisht a Pathak, 2009).

Během několika posledních let došlo k výraznému nárůstu světových cen potravin, způsobené několika faktory, mezi něž můžeme počítat také rostoucí ceny ropy. Kromě rostoucích cen potravin se Indie potýká také od třetího čtvrtletí 2008 s ekonomickou krizí.

Indická ekonomika působí relativně izolovaně od globální ekonomické krize, která začala v roce 2007 v USA levnými hypotékami a zhroucením trhu s byty, špatnými regulačními systémy, které měly dopad na finanční instituce po celém světě. Jakmile se krize promítla do celosvětového hospodářského útlumu, dopad na indickou ekonomiku byl téměř okamžitý. Úrokové toky najednou, přes noc, vyschly a úroková sazba peněžního trhu narostla do výše 20 % a držela se na této úrovni měsíc.

Ještě před působením vnějšího šoku se růst HDP v Indii zpomalil z důvodu zpřísnění měnové politiky. Rok 2008 zaznamenal ekonomický růst 6,1 % a rok 2009 6,7 %. Pokud bychom to srovnali s rokem 2007, kdy ekonomika rostla tempem 9,9 %, uvidíme podstatné zpomalení ekonomiky (MMF, 2011).

Dopad světové krize na Indii by se dal rozdělit do třech oblastí:

- 1) přímý dopad na finanční sektor,
- 2) nepřímý dopad na hospodářské činnosti
- 3) potencionální geopolitické důsledky.

Indie, stejně jako většina rozvojových zemí, měla štěstí v né tak masivním dopadu krize na finanční sektor. Banky nebyly vystaveny v tak velké míře rizikovým úvěrům. Nicméně po krachu Lehman Brothers došlo k masivnímu odlivu zahraničních investic. Vývoz se za období říjen 2008 – květen 2009 snížil o více než 17 %. Rychlý růst ve veřejných, sociálních službách – až 17,5 % a finančních, realitních a obchodních službách – až 8,9 % pomohl

sektoru služeb k udržení zdravého růstu i přes prudký pokles v turismu a hotelnictví, dopravě a komunikačních služeb.

Působením krize je také ohrožena stabilita v mezinárodním systému prostřednictvím vládních změn. Destabilizace by mohla být jedním z vážných vedlejších účinků krize v rozvojovém světě. Mnoho odvětví v rozvojových zemích obdrží méně prostředků, takže místní samosprávy musejí přehodnotit přerozdělení zdrojů do zdravotnictví, vzdělání, ekonomického rozvoje a dalších oblastí. Všechny tyto důsledky vytvářejí rostoucí napětí a neklid a vše přispívá k rostoucí korupci a špatnému zacházení s věcmi veřejnými (Vashisht a Pathak, 2009).

Ačkoliv příčiny růstu cen potravin a krize jsou různé, jsou vzájemně popojeny. Působí na finanční stabilitu, zajišťování potravin a politickou bezpečnost. Ekonomická krize má bezpochyby vliv na zaměstnanost, chudobu, zemědělské investice a sociální výdaje. Potravinová krize zvyšuje inflaci a působí na makroekonomickou politiku. Obě krize působí na zajišťování potravin a podkopávají úsilí o snižování chudoby (Dev, 2011).

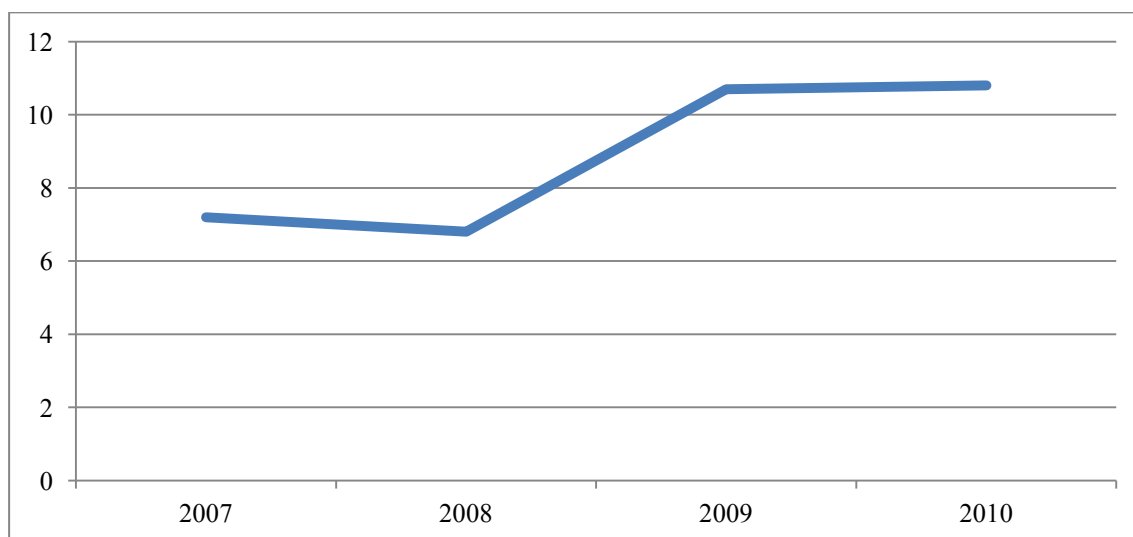
4.1 Nezaměstnanost a chudoba v období krize v Indii

Světová finanční a hospodářská krize vedla ke zpomalení světového hospodářského růstu, který zapříčinil značné snižování počtu pracovních míst. Tento trend postihl také Indii, firmy snižovaly svá pracovní místa na všech úrovních. V roce 2009 krize prohloubila problémy v kupní síle obyvatelstva. Celkové příjmy zaměstnanců se snížily o 3,45 % a v důsledku toho podniky trpí zvyšujícími se neprodejnými zásobami (Dev, 2011).

Nezaměstnanost se nejvíce projevila v průmyslu a sektoru služeb. Značně zasaženy byly exportní odvětví, které se soustředí na výrobu drahokamů a šperků, automobilový průmysl a dopravu, textilní průmysl, výrobu kůže a koberců. Za období říjen – prosinec 2008 ztratilo práci přes 500 tisíc pracovníků, v lednu 2009 k nim přibylo dalších 100 tisíc lidí. V průměru měsíčně zaměstnanost klesla o 1,01 %.

K prohloubení recese došlo v roce 2009, ti, kterým se podařilo udržet svá pracovní místa, museli čelit snižujícím se příjmům a ostatním zhoršujícím se pracovním podmínkám. A jak je známo, nedostatek slušné a produktivní práce je primární příčinou chudoby a společenské nestability (ILO, 2009).

Graf 4.1 Vývoj míry nezaměstnanosti v období krize



Zdroj: CIA, 2012, vlastní zpracování

Nesnižující se nezaměstnanost dospělých a větší počet pracujících dětí v neformálním sektoru, bude jistě trendem současného vývoje na trhu práce. Mezi nově nezaměstnanými je mnoho migrujících pracovníků, kteří si vydělávají příležitostnou prací.

Vymezit přesnou definici chudoby je obtížné, existují totiž rozdíly v pojetí chudoby ve vyspělých a rozvojových zemích. V této souvislosti bychom mohli chudobu rozdělit na:

1. absolutní – chudoba, která se týká rozvojových zemí, souvisí s nedostatkem prostředků pro zajištění výživy a základních osobních potřeb,
2. relativní chudoba – s tou se setkáváme ve vyspělých zemích a týká se toho, že člověk ve společnosti potřebuje uspokojovat nejen fyziologické potřeby, ale i sociální a kulturní, a pokud nemá dostatek prostředků pro jejich zajištění, je považován za chudého.

Za chudobu obecně považujeme nedostatek materiálních potřeb, které jsou nezbytné pro běžný denní život, omezení finančních příjmů pro zajištění těchto potřeb, ale i sociální vztahy, svobodu vyznání či rovnoprávnost mužů a žen. Světová banka definuje chudobu, která souvisí s finančním příjmem nižším než 2 dolary v PPP (Purchasing Power Parity), a extrémní chudobu, kdy příjmy jsou nižší než 1,25 dolarů na den.

Chudoba je v Indii velmi rozšířeným problémem, z celosvětového počtu chudé populace bychom zde hledali 1/3. Pod mezinárodní hranicí chudoby 1,25 USD na den žije v Indii 320 milionů lidí. Zatímco růst cen potravin, paliva a ekonomická krize v posledních čtyřech letech zhoršily situaci zranitelných skupin obyvatelstva a došlo ke zpomalení snižování míry

chudoby, v letech 2005 – 2008 míra chudoby a počet lidí žijící v extrémní chudobě přesto poklesla.

Hlavními příčinami chudoby je bezpochyby globální nerovnost bohatství, korupce a hospodářství rozvojových zemí, ale i vysoká míra populačního růstu, který může být pokládán spíše za symptom, než za příčinu (WB, 2012).

Tab. 4.1 **Vnitrostátní hranice chudoby v Indii**

Rok	Chudoba na vesnici (%)	Chudoba ve městě (%)	Chudoba na národní úrovni
2005	41,8	25,7	37,2
2010	33,8	20,9	29,8

Zdroj: World Bank, 2012, vlastní zpracování

Vnitrostátní hranice chudoby je měřítkem pro odhad ukazatele chudoby, který je v souladu se specifickou hospodářskou a sociální situací země. Odráží představy o úrovni a struktuře spotřeby nebo příjmů, které jsou potřebné pro to, aby se člověk nestal chudým. Důležité je, aby tento ukazatel byl očištěn o inflaci, aby tak zůstal v reálných hodnotách a umožnil tak smysluplné srovnání chudoby v čase. Vzhledem k tomu, že se spotřeba a hodnota spotřebního koše v čase mění, země pravidelně přepočítávají chudobu na základě nových statistických šetření (WB, 2012).

Světová banka pro rok 2010 odhaduje 32,7 % obyvatel žijící pod mezinárodní hranicí chudoby. Studie OPHI (*Oxford Poverty and Human Development Index*) zjistila, že 421 milionů chudých se nejvíce vyskytuje v 8 indických státech na východě a na severu území, jsou to: Bihar a Chattisgarh, Jharkhand, Madhya Pradesh, Orissa, Rajasthan, Uttar Pradesh a West Bengal.

Odhady NCAER ukazují, že 48 % indických domácností vydělává více než 3 USD za den. V roce 2009 na 222 milionů domácností připadalo absolutně chudých domácností 15,6 %. Recese v témže roce způsobila nárůst o 100 milionů obyvatel žijících v chudobě, než jich bylo v roce 2004. Míra chudoby se zvýšila na 37,2 % z 27,5 % (Reuters, 2010).

Tab. 4.2 **Míra chudoby podle mezinárodní hranice chudoby**

Rok	% populace pod 1,25\$ na den	% populace pod 2\$ na den
2005	41,6	75,6
2010	32,7	68,7

Zdroj: WB, 2012, vlastní zpracování

Potravinová krize, která se projevila masivním zvyšováním cen potravin v roce 2008 a globální ekonomická krize, která začala ve stejném roce, bude mít zajisté masivní dopad na chudé.

Nejvíce pravděpodobnou souvislost mezi krizí a dětskou prací najdeme právě v chudobě. Krize v rozvojovém světě zhoršuje jak chudobu, tak nerovnost ve společnosti. Chudoba způsobuje dva efekty:

- snižuje příjmy domácností a tím motivaci k dětské práci, aby si domácnosti zajistily alespoň nějaký příjem (tzv. důchodový efekt),
- zhoršuje podmínky na trhu práce – jsou vypláceny nižší reálné mzdy a je méně pracovních příležitostí, tato situace by mohla vést k poklesu dětské práce a relativně by mohlo dojít ke zvýšení školní docházky (tzv. substituční efekt).

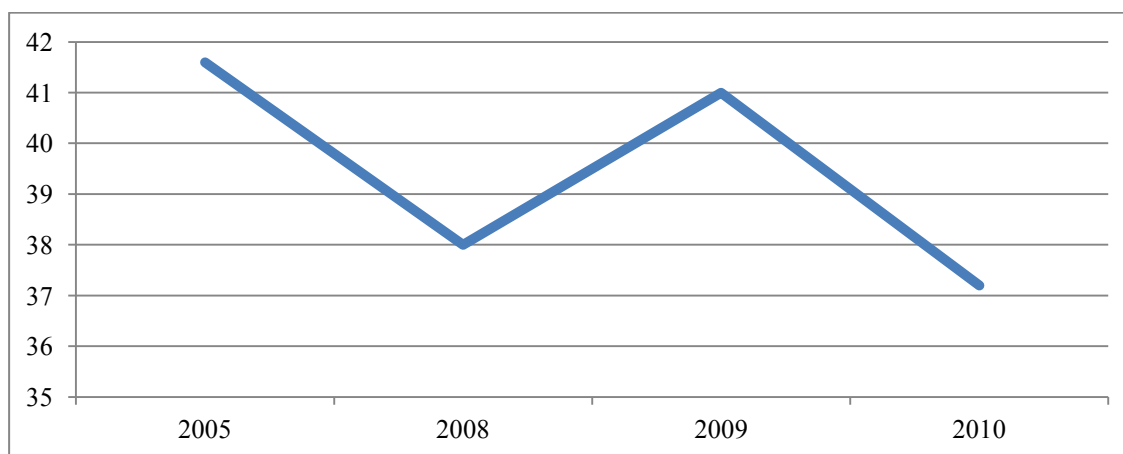
Tvrzení, že ekonomická krize automaticky zvyšuje dětskou práci, je založeno na představě, že dětská práce je důsledkem chudoby. Chudoba totiž nemusí být přímo determinantem toho, že děti začnou pracovat, ale je to faktor, který působí na rozhodování rodičů. Ti čelí změnám, které s sebou krize přináší a rozhodují se, zda bude jejich dítě pracovat nebo bude chodit do školy, anebo nebude dělat nic. Vzhledem k tomu, že dětská práce je nelegálním a trestným činem, je obtížné ji kvantifikovat.

Zatímco se v posledních letech před vypuknutím krize dařilo snižovat výskyt dětské práce, hospodářská krize by mohla tento pozitivní trend negativně ovlivnit. Krize působí nejvíce na dětskou práci přes snižování životní úrovně, přístup k úvěrovým trhům, veřejné finance a toky mezinárodní pomoci. V některých důležitých odvětvích již v roce 2009 proběhly studie, které se mimo jiné zaměřily také na dětskou pracovní sílu. Ve všech byl zaznamenán její růst, a to hlavně z důvodu snižující se příjmové situace rodiny.

Aby domácnosti investovaly do vzdělávání dětí, je pro ně důležitý přístup k úvěrovým trhům. Paradoxem však je, že zadlužené rodiny vykazují větší míru zapojení dětí do práce, a tak nástroje, které napomáhají přístupu k úvěrům, mohou mít významný dopad na dětskou práci, a v podstatě kdyby byly přísnější, mohly by zabránit předčasnému ukončování školní

docházky. Měnové instituce tak hrají důležitou roli v chudých domácnostech. Prostřednictvím zlepšených příležitostí pro vytváření příjmů a pomoci ohroženým domácnostem při zvládnání rizika. Je však také možné, že stížený přístup k úvěrům a finančním institucím s sebou přináší další rizika, jako zadlužování, tím, že příjmy jsou sice malé, ale půjčky se kumulují, a tak se dostávají do stavu dluhového otroctví (Koseleci a Rosati, 2009).

Graf 4.2 Vývoj chudoby v období krize (%)



Zdroj, ILO, 2011, UNDP, 2011, vlastní zpracování

Do doby než zasáhla ekonomická krize, Indie úspěšně snižovala procento obyvatel, kteří žijí pod hranicí chudoby. Ovšem po roce 2008 se tento pozitivní trend zastavil a Indie začala znovu čelit hrozbě jménem chudoba. S tím souvisí také rostoucí míra nezaměstnanosti. I když se v současnosti daří chudobu do určité míry snižovat, trend neklesající nezaměstnanosti trvá. Ale ve skutečnosti je docela možné, že situace je naprosto odlišná, jelikož údaje jsou velmi čerstvé a nemusejí odrážet skutečnou situaci.

Celá tato situace má nepříznivý vliv na snižování dětské práce. Indická vláda se zavázala, že do roku 2016 výrazně sníží počet dětí pracujících v těch nejnebezpečnějších formách dětské práce. Ovšem krize zcela změnila její plány. Výskyt dětské práce nijak neprojevil klesající tendenci za posledních 10 let, ba dokonce je velice pravděpodobné, že kvůli chudobě a rostoucí nezaměstnanosti se bude zvyšovat.

4.2 Vzdělání a dětská práce během krize v Indii

Aby domácnosti investovaly do vzdělávání dětí, je pro ně důležitý přístup k úvěrovým trhům. Paradoxem však je, že zadlužené rodiny vykazují větší míru zapojení dětí do práce, a tak nástroje, které napomáhají přístupu k úvěrům, mohou mít významný dopad na dětskou práci, a v podstatě kdyby byly přísnější, mohly by zabránit předčasnému ukončování školní docházky. Měnové instituce tak hrají důležitou roli v chudých domácnostech.

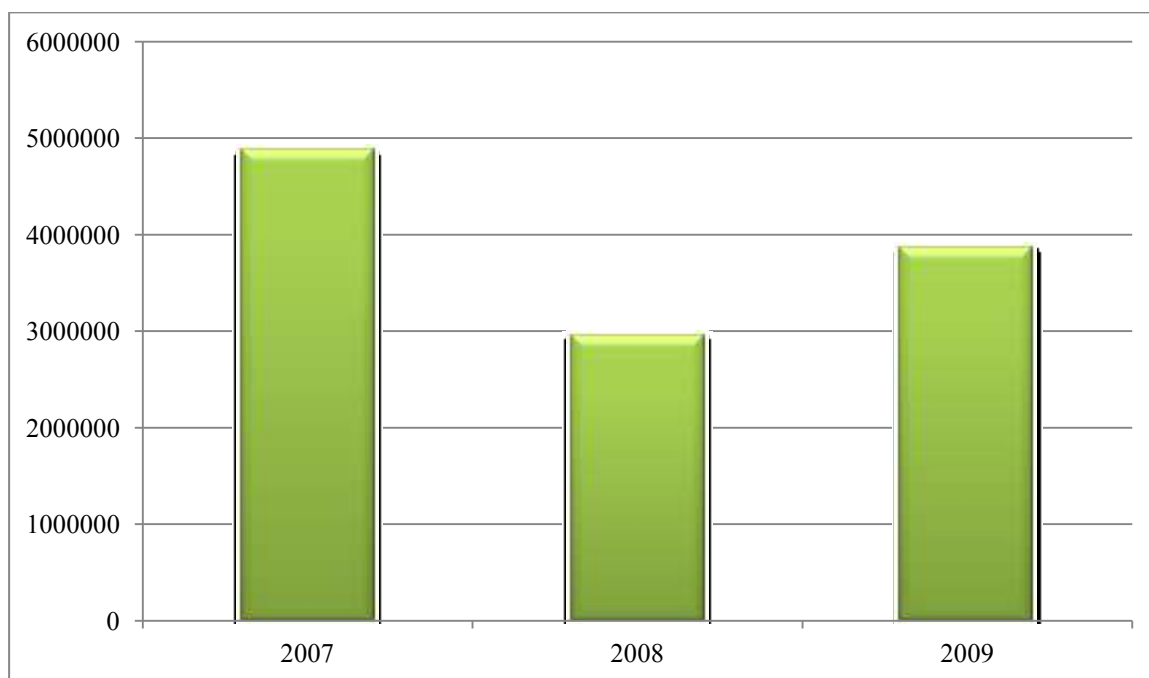
Vzdělání je jedním z nejmocnějších nástrojů pro snižování chudoby a nerovnosti. Je rovněž klíčem k posílení konkurenceschopnosti indické ekonomiky ve světě. Proto zajištění přístupu ke kvalitnímu vzdělání pro všechny, hlavně pro chudé venkovské obyvatelstvo, je nutné pro další hospodářský a sociální rozvoj Indie (WB, 2011). Vzdělávací systém je v Indii rozdělen do předškolního vzdělání, základní, středoškolské, vysokoškolské a doktorské studium.

Snížení životní úrovně z důvodu ekonomického poklesu může mít dva různé účinky na vzdělání dětí a jejich pracovní postavení. Na jedné straně pokles příjmů domácností nutí posílat děti do práce, anebo ukončovat jejich školní docházku. Na druhou stranu, možná i horší podmínky na trhu práce (jako nižší mzdy) a méně pracovních příležitostí vede k poklesu výnosů z práce a nutí rodiče, aby své děti nakonec do školy poslali. Ať už nastane jedna nebo druhá situace, vždy záleží na domácnostech, jak se s příchodem neočekávaných vnějších šoků vyrovnávají (Koseleci a Rosati, 2009).

Ve vzduchu visí obava, že krize s sebou přinese ohrožení v podobě snížení výdajů na školství a sníží se také mezinárodní podpora zaměřená na vzdělání, více dětí tak nebude moct chodit do školy a víc jich tedy bude k dispozici pro práci. Významným faktorem, který přispěl ke snížení dětské práce, bylo zvýšené úsilí o rozšíření vzdělání, zrušení školného na základní úrovni a rozšíření středoškolského vzdělání (Mosel a Sarkar, 2010).

Počet dětí ve věkové skupině 6 – 14 let nechodících do školy, které patří do ohrožené skupiny dětskou prací, se z 13,4 milionů v roce 2005 snížil na 8 milionů v roce 2009. Z celkového počtu dětí tak do školy nechodilo 4,22 % dětí v této věkové skupině. Nejhorší situace byla ve státě Bihar, kdy v roce 2005 nechodilo do školy 17 % dětí. I zde se situace výrazně zlepšila, v roce 2009 to bylo již 7 %. Úspěch tohoto poklesu je přičítán masivnímu náboru učitelů a většímu úsilí o zapojení dětí z okrajových oblastí. (Mosel a Sarkar, 2010).

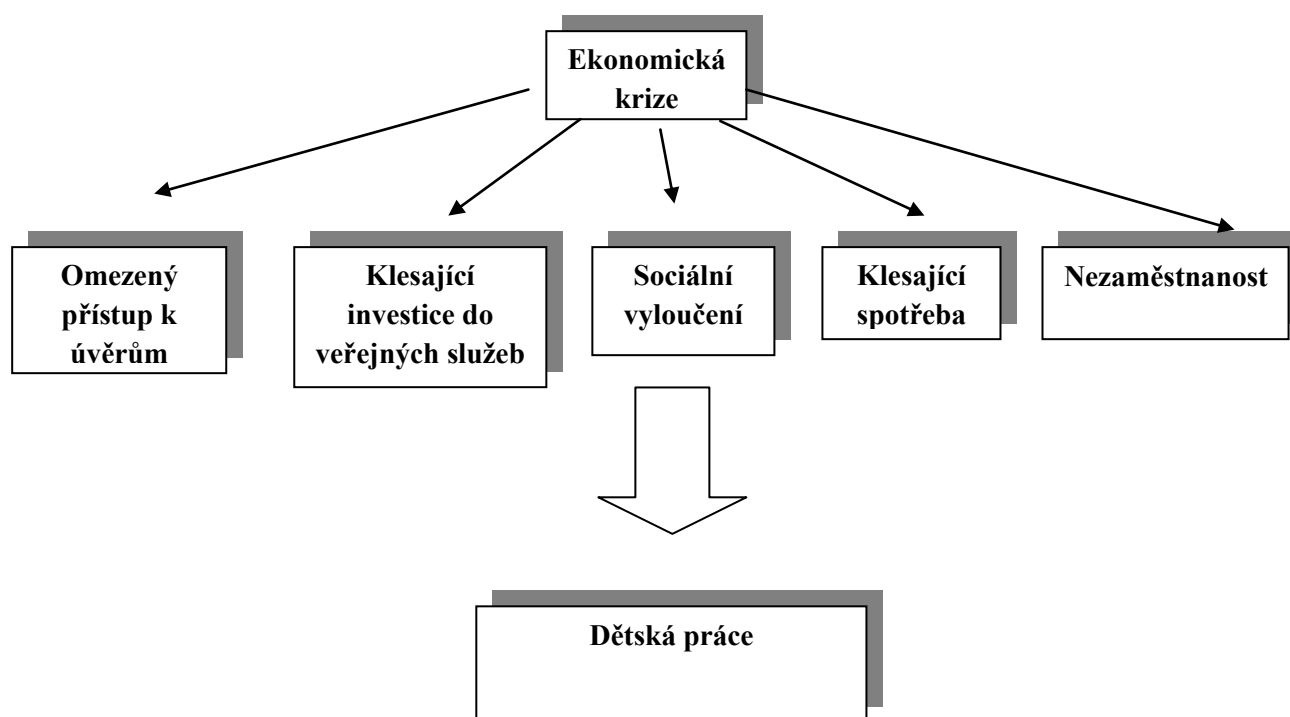
Graf 4.3 Počet dětí nechodící do školy



Zdroj: WB, 2012, vlastní zpracování

Indie obecně vynakládá velmi malé prostředky na školství, v průměru se výdaje pohybují okolo 3,2 % HDP. Z celkových vládních výdajů a nebyla zaznamenána žádná tendence ke zvyšování těchto výdajů. Jak je vidět z předchozího grafu, v roce 2008 došlo k podstatně velkému snížení počtu dětí nechodících do školy, ovšem krize si vybrala svoji daň i v této sféře a od roku 2009 počet dětí, kteří nechodí do školy začal opět stoupat. Zajisté k tomu přispěla i zhoršující se situace ve finančních příjmech domácností a také nezvyšující se kvalita školství.

Obrázek 4.1 Vliv ekonomické krize na dětskou práci



Zdroj: Harper, Jones, Espey, 2009, vlastní zpracování

4.3 Situace v zemědělství

Indické zemědělství jako celek sice není globalizovaným sektorem, ale nicméně některá jeho odvětví, zvláště plodiny pro export, které se výrazně podílejí na výkonu ekonomiky, jsou integrovány s globálním trhem, a proto jsou také citlivé na vnější šoky poptávky a cen. Důsledkem krize došlo k výraznému poklesu cen zemědělských komodit ve 2. polovině roku 2008. Týkalo se to především vývozních plodin – bavlna, kmín, sezam. Vývoz bavlny klesl z 8,5 mil. balíků v období 2007 – 2008 na 2,28 mil. balíků mezi obdobími srpen 2008 – červen 2009. Pokles cen mezinárodní bavlny přivedl vládu Indie ke kroku zvýšit minimální cenu o 40 %, což vyvolalo prudký nárůst domácí ceny a pokles poptávky po tuzemské bavlně (UNDP, 2011).

Děti, které pracují v zemědělství, představují v Indii 2/3 veškeré dětské práce v zemi a jejich podíl na venkově je více než 75 %, což představuje přibližně 5,6 mil. dětí, z toho 2,75 mil. dívek.

Tab. 4.3 Průměrný měsíční příjem před a po krizi v zemědělství

Měsíční příjem po krizi			Průměrný měsíční příjem pracovníka (\$)				Průměrný měsíční příjem domácnosti (\$)			
<i>Růst %</i>	<i>Beze změny</i>	<i>Pokles %</i>	<i>Před</i>	<i>Po</i>	<i>Změna +/-</i>	<i>% změna</i>	<i>Před</i>	<i>Po</i>	<i>Změna +/-</i>	<i>% změna</i>
0	40	60	61,97	51,35	-10,62	-17,14	75,54	72,19	-3,35	-4,44

Zdroj: UNDP, 2009, vlastní zpracování

Zemědělství je oblastí, která i bez působení krize je charakteristická nízkými příjmy. Jelikož na polích pracuje většinou celá úzká rodina, je každý z členů závislý na pracovních příjmech toho druhého, a to také proto, že většina dělníků nemá druhé zaměstnání a domácnosti jsou odkázány na příjmy z hlavní pracovní činnosti.

Pokles příjmů nastal u 60 % domácností, a to o 4,44 %. V důsledku i tak nízkých příjmů, dopady na domácnosti, které se zabývají zemědělstvím, byly velmi tvrdé.

Tab. 4.4 Dopad krize na děti (%) v zemědělství

Předčasně ukončená školní docházka	11
Pokles výdajů na školu	40
Růst dětské pracovní síly	10

Zdroj: UNDP, 2011, vlastní zpracování

V zemědělství se obecně vyskytuje největší počet dětských pracovníků, pravděpodobně většina těch, která je nucena ukončit svou školní docházku, odchází do pracovních činností a přispívají ke zvyšování příjmů domácností. Krize způsobila odliv 11 % dětí a téměř stejný počet dětí způsobil nárůst dětské práce v zemědělství. Výrazný pokles nastal ve výdajích rodiny na vzdělání svých dětí.

4.4 Dětská práce v diamantovém průmyslu

Průmysl s drahokamy a šperky zaujímá významné místo v indické ekonomice. Zahrnuje různé druhy šperků, zlata, drahých kamenů a další. Míra růstu v tomto odvětví během období 2011 – 2013 se očekává okolo 13 %. Asi 80 % indického trhu se šperky pokrývá zlato a zbytek pak šperky zdobené diamanty a drahokamy. Indie je, co se týče broušení a leštění dimanátů, největší na světě. Předpokládá se, že do roku 2015 vydělají šperky a drahokamy zhruba od 25 mld. USD do 35 mld. USD, a to v podobě vývozních příjmů. Na indický trh plánuje vstoupit výrobce francouzských značek LVMH⁶. Značkové šperky jsou novou mantrou na trhu. Své místo si získaly během několika posledních let. Rostoucí kupní síla a disponibilní příjmy střední třídy v Indii, mají za následek růst spotřeby v tomto odvětví. Tohoto růstu využili pro svůj vstup na trh šperky jako Damas, Reliance, Swarovski a Joyalukkas, které své pobočky zde již otevřely, nebo tak učiní v co nejbližší době (IBEF, únor 2012).

V letech 2007 – 2008, těsně před krizí, vývoz klenotů a šperků představoval 12,36 % z celkového vývozu země.

Zhruba polovině domácností se snížily výdaje na vzdělávání svých dětí, jelikož děti přestaly chodit do školy, začaly navštěvovat levnější školy nebo rodiče neplatili poplatky spojené se vzděláním. Asi 20 % domácností přerušilo školní docházku u dívek (UNDP, 2011).

Mezinárodní organizace práce tvrdí, že dětská práce v diamantovém průmyslu je v Indii převládající. Dětské pracující vytvářejí asi 3 % z celkové pracovní síly. Největší % dětských pracovníků, 25 %, je ve státě Surat, kde se většina světových diamantů brousí a leští.

Madhura Swaminathan z *Indira Gandhi Institute of Development Research* tvrdí, že hospodářský růst byl spojen také s růstem počtu dětských pracovníků, kteří pracovali v nízkopříjímové nebezpečné práci vylučující možnost školního vzdělání.

⁶ Moët Hennessy Luis Vuiton

Tab. 4.5 Průměrný měsíční příjem před a po krizi v diamantech

Měsíční příjem po krizi			Průměrný měsíční příjem pracovníka (\$)				Průměrný měsíční příjem domácnosti (\$)			
<i>Růst %</i>	<i>Beze změny</i>	<i>Pokles %</i>	<i>Před</i>	<i>Po</i>	<i>Změna (+/-)</i>	<i>% změna</i>	<i>Před</i>	<i>Po</i>	<i>Změna (+/-)</i>	<i>% změna</i>
2,36	0,79	96,9	112,05	60,09	- 2711	-56,6	170,7	101,4	-69,29	-40,6

Zdroj: UNDP, 2011, vlastní zpracování

Toto odvětví vytváří pracovní místa pro 800 000 – 1 mil. lidí. V období krize ovšem bylo 30 % pracovníků nezaměstnaných, 49 % se přesunulo na místa s podobnou prací, ale s mnohem nižšími příjmy a 21 % bylo nuceno zcela změnit zaměstnání, kde si vydělali podstatně méně. Průměrný měsíční příjem se snížil dramaticky. U 97 % pracovníků příjmy klesly o 56 %. Denní příjmy poklesly o 46 %. Výrazně poklesly také celkové příjmy domácnosti, o 40 %. Ovšem to nejsou všechna negativa, zvýšil se počet domácností, které byly nuceny si půjčit, a to z 32 % na 50 % (UNDP, 2011).

Tab. 4.6 Dopad krize na děti (%) v diamantech

	Chlapci	Dívky
Předčasně ukončená školní docházka	8,9	19,25
Pokles výdajů na vzdělání	85,8	
Růst dětské pracovní síly	3,9	

Zdroj: UNDP, 2011, vlastní zpracování

UNDP ve své zprávě, ve které se zabývá dopadem krize na nejdůležitější odvětví v Indii, tvrdí, že ekonomická krize výrazně snížila počet dívek ve školách, oproti chlapcům byl tento růst více jak dvojnásobný. Také přichází s odhadem nárůstu dětské pracovní síly v tomto odvětví, a to o 3,9 %. K tomuto růstu zajisté přispěly velmi výrazně se snižující příjmy domácností a tedy zvyšující se potřeba tento nedostatek výdělků zvýšit.

4.5 Textilní průmysl

Textilní a oděvní průmysl je důležitým odvětvím v globální ekonomice, stejně tak i v té indické. Tento průmysl tvoří 20 % z celkových příjmů z vývozu v Indii a poskytuje zaměstnání pro zhruba 38 mil. lidí.. Asi polovina z nich pracují doma, tzv. domácí výroba (UNDP, 2011).

Výroba v textilním průmyslu roste rychlým tempem, a tak do Indie přilákal zahraniční investory. Roste jak poptávka po textiliích v zemi, tak i počet nových společností a podniků, které získávají nové příležitosti na trhu. Celková výroba v průběhu období duben - září 2010 vzrostla o 2,1 % ve srovnání s obdobím duben – září 2009 (IBEF, 2012).

Tab. 4.7 Průměrný měsíční příjem před a po krizi v textilním průmyslu

Měsíční příjem po krizi			Průměrný měsíční příjem pracovníka (\$)				Průměrný měsíční příjem domácnosti (\$)			
<i>Růst %</i>	<i>Beze změny</i>	<i>Pokles %</i>	<i>Před</i>	<i>Po</i>	<i>Změna (+/-)</i>	<i>% změna</i>	<i>Před</i>	<i>Po</i>	<i>Změna (+/-)</i>	<i>% změna</i>
4	4	92	35,98	11,79	- 24,19	-67,23	94,54	56,97	-37,57	-39,74

Zdroj: UNDP, 2009, vlastní zpracování

Stejně jako v ostatních odvětvích, i v textilním průmyslu došlo ke snížení příjmů jak pro pracovníka, tak i pro celou domácnost. Příjmy se ani zde nepohybují na vysoké úrovni, krize přivedla jejich snížení pro domácnost téměř o 40 %, což výrazně zvýšilo žádosti o půjčku ze 3 % na 36 %.

Tab. 4.8 Dopad krize na děti (%) v textilním průmyslu

Předčasně ukončená školní docházka	2
Pokles výdajů na školu	27
Růst dětské pracovní síly	19,5

Zdroj: UNDP, 2009, vlastní zpracování

I když procento dětí, které byly nuceny ukončit školní docházku je ze všech nejmenší, naopak nárůst dětské pracovní síly je největší. Hlavní příčinu bychom mohli hledat ve velkém snížení příjmů domácností a podstatném nárůstu půjček a jejich nutností splatit je.

Doporučení

Na úrovni jednotlivých zemí se nejvíce efektivními systémy snižování výskytu dětské práce zdají být kombinace snižující náklady na vzdělávání a zvyšující se motivace rodičů o vyšší vzdělání svých dětí.

Mezi krátkodobá opatření, která by vláda mohla vzít v úvahu jsou :

- programy zaměřené na peněžní pomoc nejchudším rodinám,
- rozšíření a rozvoj programů školního stravování, snižování přímých a nepřímých nákladů na vzdělávání, tzn. školné, doprava, učebnice, uniformy a další,
- další opatření směřující k nejvíce ohroženým rodinám s velkým počtem dětí.

V době krize je důležité především zajistit dostatečnou alokaci zdrojů pro nejzranitelnější a vyslat signál mezinárodním dárcům, že je vláda odhodlána reagovat na rozmanité problémy v oblasti dětské práce, ale i nezaměstnanosti mladých a celkové nezaměstnanosti v období krize.

Dlouhodobější opatření by měla směřovat svou pozornost k dlouhodobějším investicím do vzdělání a odborných institucí, která by zvyšovala kvalifikaci a produktivitu pracovní síly. Ovšem fiskální omezení, kterým vláda z důvodu krize čelí by mohla snížit úsilí o zvyšování vzdělání. Proto je důležité, aby dlouhodobější pohled směřoval na hospodářský a sociální rozvoj a zajistil by tak, aby děti v období krize, zůstaly ve škole a získaly nezbytné znalosti a zkušenosti pro rozvoj svých dovedností, které jim při vstupu na trh práce zajistí důstojné pracovní příležitosti.

ZÁVĚR

Problém dětské práce je pořád aktuálním problémem v rozvojových zemích. I když se v posledních několika letech daří výskyt pracujících dětí snižovat, stále je jejich počet velmi vysoký. Nejvíce dětí pracuje v odvětvích stínové ekonomiky, která v rozvojových zemích zažívá rostoucí tendenci. Vysoký počet jak dospělé pracovní síly, tak i té dětské najdeme konkrétně v zemědělství.

Indie se pyšní také největším počtem pracujících dětí na světě. Téměř celá populace pracuje v neformální ekonomice, kde pracují i děti.

Zásadní příčinou dětské práce v Indii je chudoba, která v Indii představuje dlouhodobý problém. I když se objevují tendence k její snižování, stále podstatná část populace žije pod hranicí chudoby a ekonomická krize ke zlepšující situaci nijak pozitivně nepřispěla. Hlavně z toho důvodu, že došlo k výraznému poklesu příjmů domácností, které byly nuceny poslat své děti do práce, aby alespoň došlo k minimálnímu vyrovnání příjmů. Nejvíce krizí zasaženými odvětvími byla exportní odvětví – výroba drahokamů a šperků, kůže a koberců, automobilový průmysl a textilní průmysl.

Rodiny ve venkovských oblastech, které se zabývají hlavně zemědělstvím, kde celá rodina obhospodařuje půdu, se potýkají obecně s nejnižší úrovní příjmů. Z důvodu jejich dalšího poklesu byly nuceny odvolat své děti ze vzdělání a většina z nich musela začít pracovat. Pracovní síla dětí stoupla v období krize o 10 %.

Podstatným podílem na vývozu země se podílí výroba drahokamů a šperků, které své uplatnění nacházejí převážně na amerických trzích. I zde si krize vybrala svou daň v podobě poklesu příjmu a růstu dětské práce, která vzrostla o 3,9 %.

K největšímu nárůstu pracujících dětí došlo v textilním průmyslu, a to o 19,5 %. Textilní průmysl znamená pro Indii významnou pozici, jelikož láká do země zahraniční investory, kteří zde nacházejí levnou pracovní sílu.

Je jasné, že odsraňování dětské práce v Indii, je běh na dlouhou trať. Jednak z toho důvodu, že má zde určitou tradici a vyskytuje se už od pradávna, a jednak také proto, že lidé tuto situaci nevnímají jako problém, berou ji za přirozenou věc. I když celý vyspělý svět volá po zákazu práce dětí, najde se v Indii spousta zahraničních firem, které na světovém trhu zaujímají významné postavení a které jsou právě spojovány s podílem dětské práce na jejich výrobcích. Proto jedním z řešení této situace by se mohla stát větší informovanost společnosti, větší zainteresovanost vlád zemí a postih mnohem tvrdšími sankcemi.

Seznam použité literatury:

1) Knižní publikace

DASGUPTA, Sukti a Ratna M. SUDARSHAN, 2011. *Issues in labour market inequality and women's participation in India's National Rural Employment Guarantee Programme*. Geneva: ILO. ISBN 9789221244189.

DESAI B. et al, 2010. *Human Development in India*. New Delhi: Oxford University Press. ISBN 9780198065128.

DEV, S. Mahendra, 2011. *Rising Food Crisis and Financial Crisis in India: Impact on Women and Children and Ways of Tackling the Problem*. Mumbai: IGIDR (Indira Gandhi Institute of Development Research).

DIALLO, Yacouba, Frank HAGEMAN, Alex ETIENNE, Yonca GURBUZER a Ferhard MEHRAN, 2004. *Global child labour developments: Measuring trends*. Geneva: ILO. ISBN 9780765617071.

GALLI, Rossana, 2001. *The Economic Impact of Child Labour*. Geneva: ILO. ISBN 9290146419.

GOVERNMENT OF INDIA, 2010. *Annual report to the people on employment*. New Delhi: Ministry of Labour and Employment. ISBN 9780154663345.

HASPELS, Nelien a Michele JANKANISH, 2010. *Action against child labour*. Geneva: ILO. ISBN 9221108686.

HARPER, Caroline, Nicola JONES, Andy MCKAY, Jessica ESPEY, 2009. *Children in times of economic crisis: Past lessons, future policies*. UNICEF. ISSN 17567610.

HERAT, Gamini a Kishor SHARMA, 2007. *Child labour in South Asia*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited. ISBN: 9780754670049.

ILO, 2002. *A future without child labour*. Geneva: ILO. ISBN 9221124169.

ILO, 2004. *A textbook for university students*. Geneva: ILO. ISBN 9221155498.

ILO, 2009. *Global Employment Trends*. ISBN 9789221220466.

ILO, 2010. *Accelerating action against child labour*. Geneva: ILO. ISBN 9789221218746.

KOSELECI, Nihan a Furio C. ROSATI, 2009. *Child labour and the global financial crisis: an issues paper*. Řím: UCW.

MITRA, Arup, 2008. *The Indian Labour Market: An Overview*. New Delhi: ILO. ISBN 9789221208877.

MOSEL, Leah a Urmila SARKAR, 2009. *Impacts of the Global Financial and Economic Crisis on Child Labour and Youth Employment*. Geneva: ILO.

NANJUNDA, D.C., 2008. *Child labour and Human Rights: A Prospective*. New Delhi: Kalpaz Publications. ISBN 8178356457.

UNDP, 2011. *Human Development Report*. Washington: Communications Development Incorporated. ISBN: 9780230363311.

UNDP, 2011. *Impact of Global Economic Crisis on the Poor in India*. New Delhi: UNDP.

2) Internetové zdroje:

BINO G.D. et al., 2009. *India Labour Market Report* [online]. Mumbai: ATLMRI (Adecco-TISS Labour Market Research Initiatives) [cit. 14.3.2012]. Dostupné z: <http://ideas.repec.org/p/ess/wpaper/id1943.html>.

CIA, 2012. *South Asia: India* [online]. The World Factbook [cit. 15.3.2012]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html>.

ČT24, 2011. *Sčítání lidu po indicku – trochu jiné počty* [online]. ČT24 [cit. 25.3.2012]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/119740-scitani-lidu-po-indicku-trochu-jine-pocty/>.

ECONOMY WATCH, 2010. *Poverty in India* [online]. Economy Watch: 5.4.2010 [cit. 10.3.2012]. Dostupné z: <http://www.economywatch.com/indianeconomy/poverty-in-india.html?page=full>

GOVERNMENT OF INDIA, 2011. *SIZE, GROWTH RATE AND DISTRIBUTION OF POPULATION* [online]. Census of India 2011 [cit. 15.3.2012]. Dostupné z: http://censusindia.gov.in/2011-prov-results/data_files/india/Final%20PPT%202011_chapter3.pdf.

HAGEMAN, Frank a Furio ROSATI, 2011. *Policy Response to Child Labour and the Effects of the Global Crisis* [online]. Geneva: ILO [cit. 20.4.2012]. Dostupné z: http://www.ilo.org/public/english/bureau/inst/download/rc_confdownload/frank.pdf.

HANÁKOVÁ, Veronika, 2008. *Dětská práce v Indii*. Olomouc, Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, Katedra rozvojových studií.

HUTKOVÁ, Karolína, 2011. *Neformální sektor, globalizace a rozvojové země*. Olomouc, Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, Katedra rozvojových studií.

IBEF (India Brand Equity Foundation), 2012. *Gems and Jewellery Industry in India* [online]. Industry [22.4.2012]. Dostupné z: <http://www.ibef.org/industry/gemsjewellery.aspx>.

IBEF (India Brand Equity Foundation), 2011. *Agriculture* [online]. Industry [22.4.2012]. Dostupné z: <http://www.ibef.org/industry/agriculture.aspx>.

IBEF (India Brand Equity Foundation), 2012. *Textiles* [online]. Industry [22.4.2012]. Dostupné z: <http://www.ibef.org/industry/textiles.aspx>.

ILO, 2008. *ILO Convention No. 138: Minimum Age Convention, 1973* [online]. Database of Labour Legislation [cit. 13. 2. 2012]. Dostupné z: http://www.ilocarib.org.tt/projects/cariblex/conventions_6.shtml

ICCLE (THE INTERNATIONAL CENTER ON CHILD LABOUR AND EDUCATION), 2005. *Factors Contributing to Child Labor* [online]. Know child labour [cit. 13. 2. 2012]. Dostupné z:

http://www.knowchildlabor.org/child_labor/factors_contributing_to_child_labor.php.

KANE, June, 2009. What the Economic Crisis Means for Child Labour. In: *Global Social Policy* [online]. 9.9. 2009. [cit. 21.4.2012]. Dostupné z:

http://gsp.sagepub.com/content/9/1_suppl/175.full.pdf.

KŘÍŽOVÁ, Vendula a Roman STANĚK, 2007. Děti patří do práce, ne do školy, myslí si Indie. In: *Aktuálně.cz* [online]. Praha: 12.6.2007. [cit. 16.3.2012]. Dostupné z:

<http://aktualne.centrum.cz/zahranici/asie-a-pacifik/clanek.phtml?id=445036>

MINISTRY OF LABOUR AND EMPLOYMENT, 2011. *State-wise Distribution of Working Children according to 1971, 1981, 1991 and 2001 Census in the age group 5-14 years* [online]. Government of India [cit. 15.3.2012]. Dostupné z:

<http://labour.nic.in/cwl/ChildLabour.htm>.

MMF, 2011. *World Economic Outlook Database* [online]. MMF: září, 2011 [cit. 12.4.2012]. Dostupné z:

http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/02/weodata/weorept.aspx?sy=2009&ey=2011&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=48&pr1.y=3&c=924%2C534&s=NGDP_RPCH%2CPPPSH&grp=0&a=

NAIK, Ajaya Kumar, 2009. *Informal Sector and Informal Workers in India* [online] New Delhi: Jawaharlal Nehru University [cit. 12.4.2012]. Dostupné z:

<http://www.iariw.org/papers/2009/5a%20naik.pdf>

NSSO, 2010. *Education in India: 2007 -08* [online]. New Delhi: Ministry of Statistics and Programme Implementation [cit. 16.3.2012]. Dostupné z:

http://mospi.nic.in/Mospi_New/upload/532_final.pdf.

PALÍČKOVÁ, Petra, 2011. *Problematika vzdělávání dětí a dětská práce v jižní Indii* [online]. [cit. 16.3. 2012]. Dostupné z:

http://bindu.cz/sites/default/files/images/inline/problematika_vzdelavani_deti_a_detske_prace_v_jizni_indii_-_2011_bindu_o_s..pdf

REUTERS, 2010. *100 milion more Indians now living in poverty* [online]. Thomson Reuters: 18.4.2010 [cit. 22.4.2012]. Dostupné z: <http://in.reuters.com/article/2010/04/18/idINIndia-47791820100418>

SCHEJBAL, Jaroslav, 2006. Podmínky v Indii jsou otřesné. In: *Profit.cz* [online]. 21.5.2006, 22:00 [cit. 25.3. 2012]. Dostupné z: <http://profit.tyden.cz/clanek/podminky-v-indii-jsou-otresne/>.

THE TIMES OF INDIA, 2010. *8 Indian states have more poor than 26 poorest African nations* [online]. Indiatimes: 12.6. 2010 [cit. 20.4.2012]. Dostupné z: <http://timesofindia.indiatimes.com/india/8-Indian-states-have-more-poor-than-26-poorest-African-nations/opinions/6158960.cms>

UNICEF. 2011. *Childinfo* [online]. UNICEF [cit. 7. 10. 2011]. Dostupné z: http://www.childinfo.org/labour_countrydata.php

VASHISHT, Pankaj a Sriparna PATHAK, 2009. Global economic crisis and India: an Analysis. In: *Real Instituto Elcano* [online]. Madrid: 10.9.2009. [cit. 20.4.2012]. Dostupné z: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_eng/Content?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ari129-2009.

WB, 2011. *Perspectives on poverty in India*. Washington: WB. ISBN 97808221386897.

WB, 2012. *World Development Indicators*. Washington: WB. ISBN 9780821389850.

ZEMÁNEK, Josef, 2006. Indie – rozvojová země s obrovským hospodářským potenciálem. In: *Euroekonom* [online]. 2.1.2006 [cit. 25.3.2012]. Dostupné z: <http://www.euroekonom.cz/analyzy-clanky.php?type=jz-indie>.

Seznam tabulek a grafů

Graf 2.1 Dětská práce podle odvětví	9
Obrázek 2.1 Cyklus chudoby a dětské práce.....	13
Graf 3.1 Zastoupení pracovní síly podle sektoru.....	22
Graf 3.2 Podíl zaměstnanosti mužů a žen v jednotlivých sektorech	22
Graf 3.3 Vývoj míry zaměstnanosti	23
Graf 3.4 Vývoj míry nezaměstnanosti.....	25
Graf 3.5 Vývoj dětské práce v Indii v milionech dětí	26
Graf 3.6 Počet dětských pracovníků ve věku 5-14 let ve vybraných státech Indie	26
Graf 3.7 Míra gramotnosti v Indii	28
Graf 3.8 Podíl osob ve věku 5-29 let, kteří nechodili nikdy do školy	29
Graf 4.1 Vývoj míry nezaměstnanosti v období krize.....	33
Tab. 4.1 Vnitrostátní hranice chudoby v Indii.....	34
Tab. 4.2 Míra chudoby podle mezinárodní hranice chudoby	35
Graf 4.2 Vývoj chudoby v období krize.....	36
Graf 4.3 Počet dětí nechodící do školy	38
Obrázek 4.1 Vliv ekonomické krize na dětskou práci.....	39
Tab. 4.3 Průměrný měsíční příjem před a po krizi v zemědělství	40
Tab. 4.4 Dopad krize na děti v zemědělství	40
Tab. 4.5 Průměrný měsíční příjem před a po krizi v diamantech.....	42
Tab. 4.6 Dopad krize na děti v diamantech.....	42
Tab. 4.7 Průměrný měsíční příjem před a po krizi v textilním průmyslu.....	43
Tab. 4.8 Dopad krize na děti v textilním průmyslu	43

Seznam zkratk

HDP	Hrubý domácí produkt
IBEF	India brand equity foundation
ICCLE	Mezinárodní centrum dětské práce a vzdělání
ILO	Mezinárodní organizace práce
MMF	Mezinárodní měnový fond
Např.	například
NCAER	Národní rada aplikovaného ekonomického výzkumu
NSSO	Národní organizace výběrového šetření
OPHI	Oxford Poverty and Human Development Initiative
OSN	Organizace spojených národů
tj.	to je
tzn.	to znamená
UNICEF	Dětský fond OSN
UNDP	Rozvojový program OSN

Prohlášení o využití výsledků bakalářské práce

Prohlašuji, že

- jsem byl(a) seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou (bakalářskou) práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;
- beru na vědomí, že Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečně, ke své vnitřní potřebě, diplomovou (bakalářskou) práci užít (§ 35 odst. 3);
- souhlasím s tím, že diplomová (bakalářská) práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB-TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucího diplomové (bakalářské) práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o diplomové (bakalářské) práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB-TUO;
- bylo sjednáno, že s VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavřu licenční smlouvu s oprávněním užít dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- bylo sjednáno, že užít své dílo, diplomovou (bakalářskou) práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě dne 9.5. 2012

Michaela Waszutová

